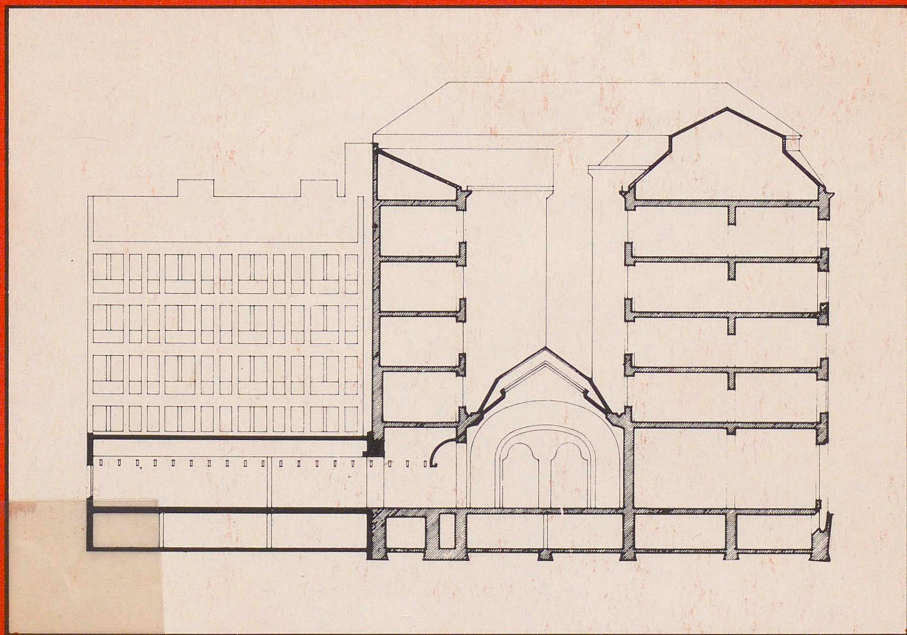

Upphovsrätt till byggnads verk

Svante Bergström

JURIDISKA INSTITUTIONEN
vid Uppsala Universitet

Depå 7261

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Svante Bergström

Upphovsrätt till byggnadsverk

Vinjetbild Östgötabanken, Norrköping
om- och tillbyggnad
Arkitekt: Bo Sundberg, Arkitektkontor AB

 Utgiven av
Föreningen Sveriges Praktiserande Arkitekter
ISBN 91-970135-0-1
Norstedts Tryckeri, Stockholm 1980

Förord

SPA – Föreningen Sveriges Praktiserande Arkitekter – har som arkitektföretagens branschorganisation att företräda enskild arkitektverksamhet och tillvarata medlemsföretagens och ledamöternas gemensamma intressen.

Upphovsrättslagens skydd av arkitektarbete är genom sitt ideella och ekonomiska värde en sådan viktig gemensam angelägenhet. Bristen på en samlad sakkunnig behandling av upphovsrättens innehåll och tillämplighet på området har känts besvärande. För att råda bot på detta vände sig föreningen till professor Svante Bergström vid Uppsala Universitet i dennes egenskap av expert på immaterialrätt. Detta har resulterat i föreliggande skrift *Upphovsrätt till byggnadsverk*.

Med skriften har föreningen i första hand velat tillgodose ett behov hos medlemsföretagen och deras beställare. Vi hoppas dock att den också skall vara av intresse för byggnadsbranschen som helhet liksom i utbildning och rättstillämpning.

Föreningen tackar professor Bergström för hans inträngande och engagerade pionjärbete. Vår mening är att skriften kommer att få stor betydelse för förståelsen av upphovsrättens syfte och innehåll i anslutning till de skapande, konstnärliga inslagen i arkitektverksamheten.

Stockholm i november 1980

Föreningen

Sveriges Praktiserande Arkitekter

Innehållsförteckning

	Sid
Förord	3
<hr/>	
Inledning	
0.1. Äganderätt – upphovsrätt	9
0.2. Disposition	11
<hr/>	
Kapitel 1	
Byggnadsverket	
1.1. Verk	12
1.2. "Litterärt eller konstnärligt" verk	14
1.3. Konstverk	15
1.4. Nyttokonst	16
1.5. Byggnadskonst och brukskonst	17
1.6. Termfrågor i samband med byggnadsverk	17
1.7. Bestämning av byggnadsverk	18
Testmodell för byggnadsverk	
1.8.1 Inledning	19
1.8.2 Likartade element	20
1.8.3 Tekniska element	20
1.8.4 Unika element (i sig)	21
1.8.5 Är det unika elementet nytt?	22
1.8.6 Konfrontation mellan två likartade element	23
<hr/>	
Kapitel 2	
Upphovsmannen till byggnadsverk	
2.1. Vem kan vara upphovsman?	25
2.2. Upphovsmannens rättsinnehavare	25

2.3.	Vem kan antas vara upphovsman?	26
2.4.	Vem har rätt att företräda en anonym upphovsman?	27

Flera upphovsmän

2.5.1	Inledning	28
2.5.2	Självständiga verk	28
2.5.3	Gemensamt verk	29
2.5.4	Bearbetning	29

Kapitel 3

Innehållet i upphovsrätten till byggnadsverk

A. NÅGRA ALLMÄNNA FRÅGOR

3.1.	Inledning	32
3.2.	Hur uppkommer upphovsrätten?	32
3.3.	Upphovsrättens skyddstid	33
3.4.	Upphovsrättens internationella skydd	34
3.5.	Rättsliga åtgärder mot intrång i upphovsrätten	35

B. DEN EKONOMISKA RÄTTEN (FÖRFOGANDERÄTTEN)

3.6.	Olika former av förfoganderätt	37
3.7.	Offentlig och privat krets	38

Inskränkningar i förfoganderätten

3.8.1	Inledning	39
3.8.2	Avbildning av byggnad	39
3.8.3	Ändring av byggnad	41
3.8.4	Kopiering av byggnadsverk för enskilt bruk	44
3.8.5	Upphovsrätten till byggnadsverk i allmän handling	46
3.8.6	Några ytterligare inskränkningar i upphovsrätten till byggnadsverk	49

C. DEN IDEELLA RÄTTEN (DROIT MORAL)

3.9.	Inledning	49
3.10.	Namnangivelserätten vid byggnadsverk	50
3.11.	Respekträtten vid byggnadsverk	52
3.12.	Eftergift av droit moral vid byggnadsverk	53
3.13.	Rätten att första gången offentliggöra ett byggnadsverk	53
3.14.	Upphovsrätten till byggnadsverk vid utmätning och konkurs	54

Kapitel 4

Överlåtelse av upphovsrätt till byggnadsverk

4.1.	Inledning	55
4.2.	ABK 76	56
4.3.	Överlåtelse av upphovsrätt – överlåtelse av exemplar	56

Innehållet i överlåtelseavtalet

4.4.1	Allmänna frågor	57
4.4.2	Vidareöverlåtelse av upphovsrätt	59
4.4.3	Utnyttjande av upphovsrätt utöver avtalet	61
4.4.4	I vad mån får överlåtet byggnadsverk ändras?	62
4.4.5	Beställarens skydd mot likartade överlåtelser	63
4.5.	Anställdas upphovsrätt	63

Kapitel 5

Några särskilda frågor

5.1.	Inledning	66
5.2.	Upphovsrätt till ritning som inte utgör byggnadsverk	66
5.3.	Upphovsrätt till karta i samband med byggnadsverk	67
5.4.	Rätten till fotografi av byggnadsverk	67

Förkortningar	69
----------------------	----

Källor och litteratur	70
------------------------------	----

Utdrag ur 1960 års upphovsrättslag	71
---	----

Sakregister	81
--------------------	----

Inledning

0.1. Äganderätt – upphovsrätt

Vilken funktion har upphovsrätten för en arkitekts verksamhet?

I en ritning¹ har arkitekten efter tidsödande försök konkretiserat sina idéer om hur en byggnad skall vara utformad. Ritningen representerar ett inte obetydligt ekonomiskt och även ideellt värde. Hur kan han skydda detta värde mot att det utnyttjas av ovidkommande personer?

Så länge ritningen är i hans egen besittning skyddas den som annan egendom genom den vanliga äganderättens regler. För att utnyttja värdet måste arkitekten dock vanligen lämna från sig ritningen till någon annan, t ex en beställare. Gör han detta blir den rättsliga situationen en annan. Äganderättens regler skyddar honom inte mot att ovidkommande personer kopierar ritningen och bygger hus efter den.

Huvudregeln i svensk rätt kan sägas vara att man inte har något skydd mot att de egna prestationerna efterbildas av andra. Men på vissa områden har det ansetts vara från samhällelig synpunkt betydelsefullt att prestationerna skyddas mot efterbildning. Rättsreglerna om sådant skydd har samlats inom den sk *immaterialrätten*, som bla innefattar patenträtt, mönsterrätt, varumärkesrätt, firmarätt och den för arkitekten särskilt viktiga *upphovsrätten*.

Där äganderätten lämnar arkitekten i sticket, kan upphovsrätten träda in. Den ger arkitekten skydd t ex mot att ritningen kopieras och att en byggnad uppförs efter ritningen.

¹ I det följande används regelmässigt singularformen "ritningen", även om "ritningen" i praktiken ofta består av flera handlingar.

Vad upphovsrätten närmare innebär framgår av 1960 års upphovsrättslag (URL). Lagen är utformad i nordiskt samarbete på grundval av den sk auktorrättskommitténs betänkande.²

URL skyddar var och en utan några formaliteter så snart han har skapat – och därför är *upphovsman* till – ett litterärt eller konstnärligt verk (*auktorverk*). Det verk som skapas på arkitekturens område kallas lämpligen *byggnadsverk*.

Skyddet innebär att upphovsmannen får en *ensamrätt* – med ett antal undantag – att under en viss tid, *skyddstiden*, utnyttja sitt verk. Genom den sk *förfoganderätten* utnyttjar han det ekonomiska värdet av byggnadsverket. Genom den ideella rätten, vanligen kallad *droit moral*, utnyttjar han det ideella värdet.

Genom ensamrätten förbjuds andra än upphovsmannen att utnyttja verket. Är dessa intresserade av att utnyttja verket, kan upphovsmannen ge dem dispens från förbudet. Det praktiska värdet av upphovsrätten består framförallt i att upphovsmannen, normalt mot ersättning, ger sådana dispenser.

Dispensen kan ha ett mycket skiftande innehåll, vara mer eller mindre långtgående beroende på vad parterna har överenskommit om. Hur den än är beskaffad kallas den i URL för *överlåtelse* av upphovsrätt.

En arkitekt kan visserligen överlåta all upphovsrätt till sin ritning (utom *droit moral*) till någon annan, men vanligen överlåter han blott en mera begränsad rätt, t ex rätten att bygga ett enda hus efter ritningen.

Överlåts blott begränsad rätt, talar man inom arkitektbranschen regelmässigt om *nyttjanderätt*. Härmed torde normalt menas att förvärvaren får nyttja ritningen till att uppföra ett enda hus.

Denna från upphovsrätten härledda nyttjanderätt till *innehållet* i en ritning måste skiljas från den nyttjanderätt som är härledd från äganderätten och som avser en *sak*, dvs ett föremål som man normalt kan ta på. Denna senare form av nyttjanderätt förekommer t ex när en arkitekt ger någon rätt att studera hans ritning med skyldighet att senare återlämna den till honom.

Det är tydligt att både upphovsrättsliga och äganderättsliga regler ofta kommer till användning, när arkitekten för ut sina produkter på mark-

² SOU 1956: 25. Prop 1960: 17. Första lagutskottets utlåtande 1960: 41. – URL ersatte två lagar från 1919, vanligen kallade författarlagen och konstverkslagen.

naden. Han bör ha klart för sig när den ena eller den andra typen av regler är att tillämpa.

0.2. Disposition

Den fortsatta framställningen är uppdelad på fem kapitel.

I 1 kap behandlas vad som menas med *byggnadsverk*. 2 kap omfattar olika frågor som hänför sig till byggnadsverkets *upphovsman*. I 3 kap redogörs för *innehållet* i upphovsrätten till byggnadsverk. 4 kap ägnas åt *överlåtelse* av upphovsrätt till byggnadsverk.

Skriften har bla två begränsningar. Den är begränsad till frågor som gäller *byggnadsverk*. Den är vidare begränsad till sådana frågor rörande byggnadsverk som är av *upphovsrättslig* art. Ett stort antal frågor som i praktiken vanligen är sammanvävda med upphovsrätten lämnas sålunda utanför, såsom de många frågor i ett köpeavtal som inte primärt rör upphovsrätt.

I 5 kap behandlas dock av praktiska skäl tre frågor utanför den angivna ramen för skriften.

Två av frågorna rör upphovsrätten till annat än byggnadsverk, nämligen till *ritning som inte utgör byggnadsverk* och till *karta* som presenteras i samband med byggnadsverk.

Den tredje frågan gäller inte upphovsrätt utan den upphovsrätten närstående rätten till *fotografi* av byggnadsverk.

Kapitel 1

Byggnadsverket

1.1. Verk

Upphovsrättsligt skydd förutsätter ett auktorverk, t ex ett byggnadsverk. När föreligger ett auktorverk?

Man ställer två huvudkrav på ett auktorverk. Det ena är att prestationen skall vara ett *verk*. Det andra är att verket skall vara av *litterär* eller *konstnärlig* art.

Vi börjar med frågan när ett verk föreligger.

För att besvara frågan brukar man numera i Norden använda en formel som i en version kan utformas på följande sätt: "En prestation är ett verk, om den praktiskt sett inte kan ha framställts av två personer, oberoende av varandra."¹

Formeln uttrycker att en prestation är ett verk om den är *unik*. Varför ställer man kravet på en unik prestation?

Skälet är att man måste undvika risken för *dubbelskapande* och därmed att två upphovsmän kräver skydd för samma prestation. Lagen har inga regler om hur man skall förfara vid dubbelskapande, motsvarande reglerna om för användarrätt² inom patenträtten. Orsaken härtill är att sådana regler är praktiskt taget omöjliga att konstruera inom upphovsrätten såsom den är utformad i Sverige och flertalet andra länder. Vi har förbundet oss internationellt att inte införa något system med registrering. Hur skall man då kunna i praktiken avgöra vem av två som först utförde en prestation och därför bör ha bättre rätt?

¹ Se Bergström s 17 med hänvisningar.

² En person söker patent på en uppfinning. En annan person har dessförinnan utövat uppfinningen eller vidtagit väsentliga åtgärder för utövning. Han har då *för användarrätt*, dvs rätt att fortsätta med utövningen på vissa villkor, även sedan patent meddelats (patentlagen 4 §).

I formeln förekommer orden "praktiskt sett". Prestationen skall ju vara unik för alla tider och alla länder. Teoretiskt sett kommer man någon gång att stå inför ett dubbelskapande men sådana avlägsna möjligheter kan man lätt leva med i praktiken.

Att avgöra om en prestation är unik eller inte är ofta mycket svårt. Formeln är emellertid en viktig riktpunkt som inte kan ersättas av någon bättre metod att avgränsa verk från icke-verk.

Först och främst måste en prestation vara *ny* för att vara unik. En kopia av ett tidigare verk kan vem som helst göra. Men även om prestationen är ny behöver den inte vara unik. Många nya prestationer har formen av idéer, men idéer kan flera personer lätt komma på oberoende av varandra. De ligger ofta i tiden och är inte unika förrän de blivit utformade mera i detalj. En annan mera detaljerad prestation kan vara helt ny men så banal att någon annan senare skulle kunna göra samma prestation utan att känna till den tidigare.

Frågan om en prestation är unik uppkommer ofta när en prestation föreligger och det senare kommer fram en annan liknande prestation. Förhållandet mellan den äldre och den senare prestationen kan i huvudsak gestalta sig på tre sätt.

Ett första sätt nämns i URL 4 § 2 st. Någon har "i fri anslutning" till ett tidigare verk åstadkommit ett nytt och självständigt verk. I det nya verket urskiljer man förebilden men nya unika element dominerar ändå produkten. De två verken betraktas som rättsligt sett helt oberoende av varandra.

Härefter kommer vi över till vad som kan kallas verkets *skyddszon*, dvs det område kring det tidigare verket där dess upphovsman kan utöva sin ensamrätt.

Det andra sättet regleras i 4 § 1 st. Förebilden dominerar produkten men tillskottet är i och för sig unikt. Här föreligger *bearbetning*. För utnyttjande av bearbetningen fordras medgivande av det tidigare verkets upphovsman men bearbetaren har upphovsrätt till sitt tillskott. Förhållandet mellan rätten till originalverket och rätten till bearbetning behandlas i 3 kap.

Det tredje sättet framgår av 2 § 1 st. Upphovsmannen har ensamrätt till sitt verk "i ursprungligt eller ändrat skick." Upphovsmannens medgivande fordras om någon vill efterbilda originalverket i ursprungligt

skick, dvs göra ett rent *plagiat*, eller i ändrat skick (som inte innefattar en bearbetning), dvs ändra originalverket utan att göra något unikt tillskott.

Det kan i praktiken förekomma att man står inför två likartade prestationer som uppenbarligen tillkommit oberoende av varandra. En första och kanske vanligaste orsak till likheten är att båda prestationerna återgår, oberoende av varandra, på ett tidigare verk. Ingen av de konkurrerande prestationerna är därför unik. En andra orsak är att prestationerna är alltför allmänt utformade eller alltför närliggande för att vara unika.

Principen att ett verk är en unik prestation kan kallas *unikumprincipen*. Man talar också ofta om att prestationen måste ha nått *verkshöjd*.³ Termen verkshöjd är bildad efter patenträttens *uppfinningshöjd*, som dock anger ett kvalitetskrav som inte gäller inom upphovsrätten. Även prestationer av enkel natur, tex en bruksanvisning, kan vara skyddade, därför att de är unika.

I URL betyder alltså "verk" en unik prestation. Samma term används emellertid i allmänt språkbruk också i en vidare betydelse. När vi talar om bokverk, musikverk, filmverk, konstverk eller byggnadsverk betyder detta inte att verket i sin helhet måste vara unikt. Det ojämförligt vanligaste är att verk i denna mening innehåller både unika och icke unika element. Ett bokverk kan innehålla både högst unika partier och banala vardagsfraser. I sådana fall är givetvis blott de unika elementen föremål för upphovsrätt.

1.2. "Litterärt eller konstnärligt" verk

Det andra kravet på ett auktorverk är att verket är av *litterär eller konstnärlig* art.

Detta krav har inte någon större betydelse i praktiken. De flesta unika prestationer som är aktuella för efterbildning är nämligen av litterär eller konstnärlig art.

Tekniska element är inte litterära eller konstnärliga men de är heller

³ Termen är präglad av Ljungman s 179 ff.

praktiskt taget aldrig unika.⁴ En uppfinning består i princip av en teknisk idé, och en idé är för allmänt utformad för att vara unik. Dessutom ligger uppfinningar ofta i luften och kan mycket väl komma fram på flera ställen i världen under en kort tid. Skulle ett tekniskt element någon gång vara unikt följer det patenträttsliga och inte upphovsrättsliga regler. Patenträtten är på detta område speciellare än upphovsrätten, och enligt en allmän rättslig princip går speciella regler före allmänna regler. Ett verk kan inte på en gång vara skyddat av patenträtt och av upphovsrätt.

Annorlunda förhåller det sig med mönsterrätten. Mönster är normalt en konstnärlig prestation som inte är unik och därför saknar upphovsrätligt skydd. Är mönstret unikt kan det dock vara skyddat av både mönsterrätt och upphovsrätt.

Auktorverk kan vara enbart litterära eller enbart konstnärliga eller både litterära och konstnärliga, såsom skönlitterära verk. Byggnadsverket tillhör klart de rent konstnärliga verken. Det finns därför ingen anledning att här diskutera gränsen mellan litterära och konstnärliga verk.

Det bör här nämnas att ett stadgande i 1 § 2 st har gett begreppet litterärt verk en vidsträckt innebörd: "Till litterärt verk hänföres karta, så ock annat i teckning eller grafik eller i plastisk form utfört verk av beskrivande art."

Karta förekommer som bekant ofta i samband med byggnad. Ett exempel på ett i teckning utfört verk av beskrivande art är ritning för annan byggnad än den som innefattar byggnadsverk. På liknande sätt kan en modell vara ett i plastisk form utfört verk av beskrivande art. Dessa verk skall, som tidigare nämnts, beröras i 5 kap.

1.3. Konstverk

Bland de konstnärliga verken kan man urskilja en kategori som utmärks av att bilden eller formen är det konstnärliga uttrycksmedlet. Kategorin kallades tidigare *bildande konst*. Utanför bildande konst föll sådana konstnärliga verk som skönlitterärt, musikaliskt och sceniskt verk och filmverk.

⁴ Med hänsyn härtill är det inte nödvändigt att försöka dra en gräns mellan tekniska och "estetiska" element i ett byggnadsverk. Gränsen kan ibland vara svår att dra. Jfr tex Koktvedgaard s 252 med hänvisningar.

Inom bildande konst kan man skilja mellan vad URL kallar *bildkonst*, t ex målning, teckning, grafik och skulptur, och vad som ibland har kallats *nyttokonst*. Under nyttokonst faller vad lagen kallar byggnadskonst och vidare brukskonst, tidigare kallat konsthantverk eller konstindustri.

I ett ganska stort antal lagrum i URL: 11, 14–16, 25, 42 och 60 §§ används termen *konstverk*. Termen är inte förklarad i den svenska lagens motiv.⁵ Vad som faller utanför begreppet bildande konst faller utan tvekan utanför begreppet konstverk. Men faller under konstverk bara bildkonst eller också nyttokonst och därmed byggnadskonst?

Byggnadsverk används aldrig vid exemplifiering av konstverk i den svenska lagens motiv. Bortsett från något enstaka uttalande, som nu torde vara övergivet, har det dock allmänt antagits i litteraturen att konstverk omfattar även nyttokonst.⁶ Denna uppfattning antas även här.

Den antagna uppfattningen innebär att det tidigare använda uttrycket bildande konst numera motsvaras av uttrycket konstverk. Den leder vidare till den viktiga slutsatsen att de speciella regler för konstverk som lagen ställer upp i princip skall tillämpas även på byggnadsverk.

1.4. Nyttokonst

Nyttokonsten utmärks av att den vid sidan av ett estetiskt syfte ofta har ett nytto syfte. En stol med unika element har ett estetiskt syfte men används också för att sitta på. Ett bostadshus med unika element används också för att bo i.

Vad som räknas till nyttokonst behöver inte ha annat än ett estetiskt syfte. En tidigare uppfattning hävdade att endast produkter med ett rent estetiskt syfte kunde ha upphovsrättsligt skydd. Denna uppfattning torde numera vara övergiven, framförallt efter funktionalismens genombrott. Den skulle säkerligen vara förödande för framförallt skyddet för byggnadsverk, eftersom i detta verk det estetiska elementet

⁵ Dvs de motiveringar för lagen som är angivna i lagens förarbeten.

⁶ Karnell uttalar i sin artikel från 1969 s 451 att "sannolikt skall med lagens ord 'konstverk' inte avses byggnadsverk." I hans skrift "Upphovsrätt" från 1979 s 12 räknas däremot byggnadskonst in under kategorin konstverk. Detsamma sker i Lund s 49 och Weincke s 39.

och ett av nyttosyftet betingat tekniskt element vanligen är oskiljaktigt förenade.

1.5. Byggnadskonst och brukskonst

Det återstår att avgränsa de två kategorierna inom nyttokonsten, byggnadskonst och brukskonst.

De båda kategorierna har nära samband med varandra. Så används benämningen arkitekt på båda sidor om gränsen. På området för brukskonst finns sålunda möbelarkitekter och inredningsarkitekter. Gränsen är inte särskilt skarp och behöver inte heller utstakas alltför noggrant, eftersom de speciella reglerna inte sällan är desamma, tex när det gäller den viktiga rätten att ändra verket enligt 13 §. Dock finns det också skillnader. Reglerna om enskilt bruk i 11 § skiljer sig från varandra, och rätten till fri utbildning i 25 § 4 st gäller endast byggnad.

Det är tillräckligt att anknyta till den gränsdragning som förekommer i motiven till URL. Byggnadsverk avser byggnader och därmed jämförbara ting, medan brukskonst avser lösa, vanligen mindre föremål.⁷ Ett gränsfall som kan nämnas är orgeln. En kammarorgel är säkerligen ett alster av brukskonst. En större kyrkorgel kan däremot möjligen betraktas som ett byggnadsverk.

Brukskonst faller utanför ämnet för denna skrift. Vad som här sägs om byggnadsverk kan dock ofta tillämpas även på brukskonst.

1.6. Termfrågor i samband med byggnadsverk

I denna skrift har hittills endast *byggnadsverk* använts om unika skapelser på byggnadsområdet. Byggnadsverk är också i fortsättningen huvudtermen. Den används i URL 11 och 55 §§.

Men det finns även andra termer med samma betydelse. En sådan term förekommer i 1 §, nämligen *alster av byggnadskonst*.

En tredje term med samma betydelse är *arkitekturverk*. Termen förekommer inte i lagtexten till URL men är nämnd i lagens motiv.⁸

⁷ NJA II 1961 s 24.

⁸ NJA II 1961 s 24. Även termen *arkitektoniskt verk* har använts. Jfr tex Koktvedgaard s 252.

Termerna används endast i betydelsen unika prestationer. Innehåller en byggnad både unika och icke unika element, kallas endast de unika elementen byggnadsverk. Den gemensamma produkten kallas *byggnad*.

Som byggnadsverk betecknas de unika elementen inte bara i en färdig byggnad utan också i en *ritning* och *modell* av en byggnad.⁹ När termen byggnadsverk används kan den avse både den färdiga byggnaden och ritningen och modellen till byggnaden.¹

Ritning och modell behandlas med några enstaka undantag på samma sätt i rättsligt avseende. För att förenkla framställningen kommer i fortsättningen termen *ritning* att innefatta *modell*. Modellen är väl främst att betrakta som ett komplement till det grundläggande dokument som ritningen utgör. Både ritning och modell kommer dock att nämnas, när man behandlar ett fall, där den rättsliga regleringen är olika.²

I två fall, 13 och 25 §§, innehåller URL en regel som endast gäller den färdiga byggnaden och inte ritning. Lagen använder då termen *byggnad* i stället för byggnadsverk.

1.7. Bestämning av byggnadsverk

Hittills har följande framgått om hur byggnadsverk skall bestämmas.

Byggnadsverket är en *unik* prestation och som sådan av *konstnärlig* art. Bland de konstnärliga verken hör det till kategorin *konstverk*. Tillsammans med brukskonst tillhör det en kategori av konstverk som kan kallas *nyttokonst*. Brukskonsten avser lösa, vanligen mindre föremål, byggnadsverk *byggnader* och *därmed jämförliga ting*.

Byggnad är enligt motiven till URL ett ganska vidsträckt begrepp. Det omfattar bostadshus, offentliga byggnader och industri- och magasinsbyggnader ("hus"). Det omfattar vidare torn av olika slag, sådana som Eiffeltornet, vattentorn, tv-master och radaranläggningar. Hit hör också broar, hamnanläggningar, väganläggningar, dammanläggningar, idrottsarenor, vattenreservoarer och swimmingpooler.

⁹ Jfr tex NJA II 1961 s 27, s 202. Jfr även 1919 års konstverkslag 1 och 2 §§.

¹ Även ett fotografi av ett byggnadsverk är att betrakta som ett exemplar av byggnadsverket.

² Förklarande text till ritning är att betrakta som ett vanligt litterärt verk och därvid skyddat som sådant.

Till *med byggnad jämförliga ting* kan man räkna åtskilliga företeelser. I motiven nämns fartyg, järnvägsvagnar och flygplan, komplex av byggnader, trädgårdsanläggningar och andra anläggningar, varmed kanske menas bl a alster av landskapsarkitektur. Samtidigt förklaras emellertid att dessa produkter sällan är skyddade, bl a därför att så mycket är givet av tekniska skäl och därför inte möjligt att variera på ett originellt sätt.³ Detta gäller säkerligen även många fall av byggnader i egentlig mening.

Andra exempel på ting som är jämförliga med byggnader kan vara husvagnar, korvstånd och i vissa fall scenbilder för teater⁴ och film.⁵

I motiven anmärks att till byggnadskonst hör inte blott större hela byggnadsverk utan också detaljarbeten i en byggnad.⁶ Detta är synnerligen naturligt. Det är sällsynt att en hel byggnad består av unika element. Det är ofta detaljerna som utgör de unika elementen.

Testmodell för byggnadsverk

1.8.1 Inledning

Det är inte särskilt svårt att formulera principer för hur man skall bestämma om ett byggnadsverk föreligger. Betydligt svårare är att tillämpa principerna på ett enskilt fall. Här tillkommer ofta svårigheten att få fram ett tillfredsställande mått av bevisning på olika punkter.

Vi antar att en arkitekt har ritat huset A, som sedermera har byggts. Han träffar på ett senare byggt hus B som liknar huset A. Han vill föra talan mot den som har byggt huset B för intrång i upphovsrätt.

För att ha framgång i sin talan måste han besvara två frågor på ett tillfredsställande sätt.

Den första frågan är om hans hus A innefattar ett byggnadsverk.

Den andra frågan är om huset B faller inom A:s skyddszone.

Frågorna är i princip av juridisk art men juristen har normalt inte kompetens att ensam besvara dem. Han måste samarbeta med någon

³ NJA II 1961 s 23–24.

⁴ Jfr Fromm-Nordemann s 89 (2, 13).

⁵ Lögdberg, Auktorrätt s 129–130. Alternativ verkstyp för scenbild är alster av bildkonst och alster av brukskonst.

⁶ NJA II 1961 s 23.

icke-jurist som på grund av utbildning och erfarenhet behärskar den faktiska materian på byggnadsområdet.

Juristen kan ofta ha en viktig uppgift i att utarbeta något slag av testmodell som innefattar vad som juridiskt sett är relevant. Modellen får sedan tillämpas av icke-juristen. Slutfasen kan kanske lämpligen bli att juristen kontrollerar att modellen tillämpats på ett riktigt sätt.

En testmodell kan förslagsvis baseras på följande allmänna överväganden, där den ovan nämnda första frågan behandlas under 1.8.2–5 och den andra under 1.8.6.

1.8.2 Likartade element

Även om det ibland kan vara av betydelse att jämföra helhetsintryck är det väsentliga att som ett första steg plocka ut olika detaljer där det finns likheter mellan A och B.

Bland dessa likartade element finns det ofta sådana som omedelbart kan gallras ut eftersom de uppenbarligen är allmängods eller lånade från tidigare verk.

1.8.3 Tekniska element

En byggnad har ju vanligen ett mycket utpräglat nyttsyfte. Den består därför ofta av en mängd tekniska element. Byggnadsverk torde vara kombinerade med fler tekniska element än någon annan typ av auktorverk.

Nästa steg blir lämpligen att skilja ut de rent tekniska elementen i en byggnad. Även om dessa skulle vara nya är de sällan unika. Skulle de vara unika, följer de, som tidigare påpekats, patenträttsliga och inte upphovsrättsliga regler.

Att skilja mellan rent tekniska element och estetiska element i en byggnad kan vara svårt. Tidigare var det inte ovanligt med estetiska element utan någon påtaglig förbindelse med tekniska element. Exempel på detta är torn och tinnar, friser och utsprång. Numera är det ovanligt att det estetiska elementet inte har någon förbindelse med tekniska element. Mycket av de skyddade elementen består i att en

teknisk lösning skall presenteras i en så estetiskt tilltalande utformning som möjligt. Hit hör tex att man skapar en estetisk utformning av en förbindelse mellan två byggnadskroppar.

1.8.4 Unika element (i sig)

Det kan härefter vara lämpligt att analysera de element som återstår och som *i sig* kan tänkas vara unika estetiska element. I ett senare steg får man undersöka om det unika härstammar från upphovsmannen till A och eller är lånat från tidigare byggnadsverk.

När man skall tillämpa unikumprincipen på byggnadsverk måste man ha klart för sig att unikumprincipen är ett speciellt juridiskt sätt att skilja mellan agnarna och vetet, mellan oskyddade och skyddade prestationer. Man frågar inte efter om ett element är estetiskt tilltalande utan om det praktiskt sett inte kunde ha framställts av två personer, oberoende av varandra. Ett mycket fult hus kan innehålla estetiskt motbjudande men unika och därför skyddade element. Det är inte omöjligt att unikumprincipen medför flera skyddade element än om man skulle lägga en mera utpräglad konstnärlig måttstock till grund för bedömningen och att den minskar risken för att konkurrerande estetiska uppfattningar sätter sin prägel på utfallet av en prövning. Det är emellertid inte heller omöjligt att det förekommer uppfattningar som räknar med att upphovsrätten ger skydd i större omfattning än vad unikumprincipen medger. Arkitektarbete gäller till inte oväsentlig del prestationer som inte är unika.

Vid bedömningen av om ett estetiskt element är unikt eller ej får man utgå från att de estetiska elementen ofta styrs av de tekniska men i en mycket växlande grad. Somliga tekniska element tillåter nästan oändliga variationer av de estetiska elementen, medan andra tillåter endast få. I olika enskilda fall får man göra en ungefärlig uppskattning av variationsmöjligheterna och därigenom av chanserna att finna unika estetiska element. Tydligt är att de största möjligheterna för unika element uppkommer i hus. Andra byggnader och med byggnad jämförliga ting ger sällan utrymme för stora variationer på grund av den starka bundenheten vid de tekniska förutsättningarna.

Även om det i ett enskilt fall finns förutsättningar för unika element är det givetvis inte säkert att dessa förutsättningar har utnyttjats. Den

valda utformningen kan vara lånad från tidigare byggnadsverk eller alltför närliggande för att vara unik.

En byggnad kan innehålla ett enstaka unikt element eller också flera olika unika element. Man kan tänka sig att unika element i förening med icke unika element eller to m enbart icke unika element sammantagna åstadkommer ett helhetsintryck som i sig kan vara unikt. Helhetsintrycket kan särskilt spela en roll för att avgöra frågan om B är i förhållande till A ett i fri anslutning till A åstadkommet nytt och självständigt verk eller en bearbetning. Här är det nämligen viktigt, om den nya produkten domineras av material från A eller av nytillskott.

1.8.5 Är det unika elementet nytt?

Att avgöra om ett element i sig är unikt eller inte är ofta svårt och kan många gånger ge upphov till olika uppfattningar bland experter. Har man kommit fram till att ett unikt element föreligger, återstår inte sällan en än svårare uppgift, nämligen att fastställa om upphovsmannen till A själv har skapat det unika elementet eller om han har lånat det från något tidigare verk. Det är inte säkert att han själv vet vad som är unikt och vad som är – omedvetet – lånat från ett flöde av byggnadsverk som han har kommit i kontakt med under en lång rad av år. Är elementet lånat, har det i princip intet skydd.

Det är likgiltigt varifrån lånet kommer. Det kan komma från ett oskyddat verk, skapat innan det fanns upphovsrätt eller för så länge sedan att skyddstiden utgått. Förebilden kan vara en grekisk eller romersk tempelbyggnad, en renässansbyggnad, en svensk herrgårdsbyggnad från 1700-talet eller en villa i jugendstil från seklets början. Förebilden kan med god marginal ligga inom skyddstiden, men upphovsmannen kan vara känd eller okänd. Upphovsmannen kan komma från Sverige eller från vilken del av världen som helst, även från länder som själva inte ger något skydd åt byggnadsverk.

Här kan självklart stora bevisvärigheter uppkomma. Hur skall någon, även om han är en stor expert på området, kunna överblicka alla möjliga lån från alla tider och alla länder?

Vid lån från äldre oskyddade byggnadsverk är de praktiska svårigheterna sällan överväldigande. Det är lätt att se att förebilden härstammar från äldre tid. Den enda fråga av praktisk betydelse som uppkom-

mer är, om den nya produkten innefattar en bearbetning av det äldre verket och därför är bärare av en egen upphovsrätt.

Vid lån från yngre och skyddade byggnadsverk kan de praktiska svårigheterna vara betydligt större, särskilt om förebilden kan vara tillkommen under senaste tid. Att finna förebilden, om den är svensk, är kanske en rimlig uppgift. Värre är dock att finna en eventuell förebild på den stora utländska marknaden.

Som jämförelse kan man hänvisa till de utomordentligt omfattande bibliotek som har samlats hos patentmyndigheterna världen runt för att dessa skall kunna avgöra om det sk nyhetskravet är uppfyllt i ett patentärende eller inte. Inom upphovsrätten står inte några motsvarande bibliotek till buds, i varje fall inte på området för byggnadsverk. Den information man kan få kommer från två håll. En eller flera experter kan bidra med sin kunskap och erfarenhet. Vidare måste det vara angeläget för den som har ritat eller byggt B att prestera det material han kan finna för att freda sig mot intrångstalan.

Kommer det inte fram något material som visar att ett lån föreligger, får man göra antagandet eller presumptionen att elementet är nytt. Teoretiskt sett betyder detta att det kommer att finnas ett visst antal element som felaktigt blir betecknade som nya. Denna konsekvens är något som man i praktiken kan och måste leva med på grund av det upphovsrättsliga system vi har.

1.8.6 Konfrontation mellan två likartade element

Vi antar att hus A innehåller åtminstone ett unikt och nytt element som förekommer i likartad form i hus B. Man får då konfrontera dessa likartade element med varandra för att finna ut om elementet i B faller inom A:s skyddszon och därför kan angripas som intrång.

Konfrontationen kan ge till resultat att elementet i B överensstämmer med elementet i A antingen helt eller med någon ändring eller något tillägg som inte är unikt och nytt. Elementet i B är då närmast att betrakta som ett *plagiat* av elementet i A. Det faller inom A:s skyddszon och kan angripas.

Elementet i B kan också till en del överensstämma med elementet i A men dessutom innehålla ett tillskott som är både unikt och nytt. Här kan två olika fall vara förhanden.

I det första fallet domineras elementet i B av lånet från A. Det är då att betrakta som en *bearbetning*. Som sådan faller den inom A:s skyddszon och kan angripas. Men upphovsmannen till B har dock en viss upphovsrätt till sin bearbetning.⁷

I det andra fallet domineras elementet i B av tillskottet. Elementet i B utgör då ett *i fri anslutning* till elementet i A *åstadkommet nytt och självständigt verk* (jfr URL 4 § 2 st).

Elementet i B faller helt utanför A:s skyddszon och kan inte angripas.

⁷ Se s 30.

Kapitel 2

Upphovsmannen till byggnadsverk

2.1. Vem kan vara upphovsman?

Upphovsrätten tillkommer den som har skapat verket, *upphovsmannen*. Upphovsman är i lagens mening blott den *fysiska* person som *faktiskt* har skapat verket. Denna princip utesluter att upphovsrätt kan uppstå hos en juridisk person, t ex ett arkitektföretag, där flera personer har utarbetat ritningar till en byggnad.

Ett skäl till att endast en fysisk person kan vara upphovsman är att en viktig del av upphovsrätten består av en högst personlig rätt, *droit moral*. Endast den som själv kan skapa något med sitt intellekt kan vara bärare av denna rätt. En juridisk person har uppenbarligen intet eget intellekt.

Droit moral är i princip oöverlåtbar och stannar därför normalt kvar hos upphovsmannen, även om han överlåter resten av sin upphovsrätt till någon annan, t ex sin arbetsgivare.

Upphovsmannen till byggnadsverk bär ofta yrkesbeteckningen *arkitekt* och kommer därför att kallas med detta namn i denna skrift. Ett byggnadsverk kan dock ibland skapas även av den som inte har någon regelrätt arkitektutbildning och han är då i lika mån som en arkitekt upphovsman till ett byggnadsverk.

2.2. Upphovsmannens rättsinnehavare

Det är visserligen endast den fysiska person som har skapat verket som kan vara upphovsman, men detta hindrar inte att upphovsrätten efter det att verket skapats kan övergå till någon annan. Denne kallas då upphovsmannens *rättsinnehavare*. Rättsinnehavaren utövar i upphovsmannens ställe den upphovsrätt som överlåts till honom. Med få

undantag, såsom beträffande rätten att stå som upphovsman, får URL läsas så, att ordet *upphovsman* innefattar även upphovsmannens rättsinnehavare.

Två kategorier kan uppträda som upphovsmannens rättsinnehavare. Den första kategorin framgår av 27 § 1 st. Enligt detta stadgande kan upphovsrätten med undantag för vad som gäller om droit moral helt eller delvis överlåtas. Det är fråga om en frivillig överlåtelse från upphovsmannen till någon annan, t ex arbetsgivaren eller en beställare. Den frivilliga överlåtelsen ägnas ett särskilt kapitel (4 kap).

Den andra kategorin framgår av URL 41 §. Efter upphovsmannens död skall man tillämpa reglerna om giftorätt, arv och testamente på upphovsrätten, vari då ingår även droit moral. Upphovsrätten övergår såsom all annan egendom till make, arvinge eller testamentstagare, och dessa utövar sedan upphovsrätten intill utgången av skyddstiden, dvs 50 år efter upphovsmannens död.

Droit moral har lett till att upphovsrätten inte ingår i bodelning i anledning av boskillnad eller äktenskapsskillnad och till att själva upphovsrätten inte kan utmätas eller fördelas mellan konkursborgenärer. Avkastningen av upphovsrätten kan dock utnyttjas både av maka och borgenärer.

2.3. Vem kan antas vara upphovsman?

Varje byggnadsverk har givetvis en faktisk upphovsman. Är han känd, uppstår inte några problem, om det är ostridigt vem han är. Men upphovsmannen kan vara okänd eller glömd. Två eller flera personer kan samtidigt påstå sig vara upphovsman till verket.¹ Vidare kan upphovsmannen vilja vara anonym eller vara tvungen att tills vidare uppträda anonymt, exempelvis därför att han deltar i en tävling.

Vill upphovsmannen vara anonym får man respektera hans vilja. Vem som i andra fall är upphovsman får fastställas med hjälp av vanliga bevisregler.

¹ I rättsfallet NIR 1970 s 423 tvistade två personer om vem som var upphovsman till skulpturen "Sol, luft och vindar", avsedd för ett nybyggt bostadsområde. Den ene stod ensam på den namnsedel som inlämnats till tävlingen om skulpturen. Den andre tillerkändes inte upphovsrätt på sätt han yrkat. Jfr om detta rättsfall Ljungman. SvJT 1977 s 521.

URL ger dock i 7 § 1 st en hjälpregel i form av en sk presumtion. Någon har på sedvanligt sätt satt ut sitt namn eller sin allmänt kända signatur på tex en byggnadsritning. Om intet annat visas, anses han vara upphovsman till ritningen.

Presumtionen har framförallt två fördelar. Den som har satt ut sitt namn eller signatur behöver inte vidta några särskilda åtgärder för att bevisa att han är upphovsman i samband med ett kontrakt eller en rättstvist. Den som önskar förvärva upphovsrätt till ett byggnadsverk behöver normalt inte vidta några särskilda åtgärder för att försäkra sig om att han har att göra med rätt person.

Under remissbehandlingen av URL uttalades från arkitekthåll att presumtion kunde tolkas så att även en juridisk person kunde anses vara upphovsman. Departementschefen svarade att enligt förslaget endast en fysisk person kunde anses som upphovsman. Utsätts ett företags namn på ett exemplar blir företaget inte därför att anse som upphovsman. "I hithörande fall torde företaget dock i regel på grund av föreliggande tjänsteavtal äga att i vissa avseenden förfoga över verket, och faktiskt uppstår här en presumtion likartad med den som föreskrives i stadgandet."² Det finns ju rättsligt betydelsefulla presumtioner i samhällslivet som lagstiftaren inte har fört in i lagen. Det är vanligt att en ritning förses med arkitektföretagets namn. Om intet annat visas får det antas att någon eller några inom företaget är upphovsman till ritningen och att åtminstone en del av upphovsrätten har överlåtits till företaget.

2.4. Vem har rätt att företräda en anonym upphovsman?

En upphovsman som uppträder anonymt kan ha behov av någon som företräder honom vid överlåtelse av upphovsrätten till hans verk eller vid intrång i upphovsrätten, så att han kan bevara sin anonymitet.

URL upptar i 7 § 2 st vissa regler härom. De är emellertid begränsade till *utgivna* verk, framförallt böcker och andra publikationer, och är därför av mindre intresse på området för byggnadsverk. Upphovsmanen kan företrädas av utgivaren eller, om han inte är nämnd, av förläggaren.

² Prop 1960: 17 s 84.

Vid remissbehandlingen av URL föreslogs bl a från arkitektåll att 7 § 2 st skulle kompletteras med en ytterligare föreskrift. Förslaget gick ut på att vid arkitektävlingar ed med anonyma deltagare tävlingsjuryn skulle ha rätt att företräda upphovsmannen till dess anonymiteten hävdes. Departementschefen nämnde som en annan möjlig företrädare än tävlingsjuryn arrangören av tävlingen. Han fann emellertid att en bestämelse av detta slag, som saknade motsvarighet i utländsk lagstiftning, knappast skulle bli av något egentligt praktiskt värde. En jury eller arrangör torde i allmänhet inte vara benägen att åta sig kostnaderna och besväret att på upphovsmannens vägnar tillvarata dennes rätt.³ Rättsläget i dag är därför att tävlingsbidrag med anonyma deltagare inte skyddas mot intrång eller kan bli föremål för överlåtelse utan att den tävlandes anonymitet på något sätt röjs.

Flera upphovsmän

2.5.1 Inledning

Det är vanligt att en byggnads arkitektoniska utformning tillkommer genom samverkan mellan flera upphovsmän. Denna samverkan kan ske på olika sätt.

Flera upphovsmän kan ha gjort självständiga byggnadsverk, som alla ingår i samma byggnad. Flera upphovsmän kan tillsammans ha gjort ett byggnadsverk, där vars och ens insats inte utgör ett självständigt verk. En upphovsman kan ha bearbetat en originalritning av en annan upphovsman.

Hur ter sig den rättsliga situationen i dessa olika fall?

2.5.2 Självständiga verk

I det första fallet har flera upphovsmän samverkat vid utformningen av samma byggnad och skapat egna fristående byggnadsverk. Här utövar var och en självständigt upphovsrätten till sitt verk. Denna i och för sig naturliga regel framgår motsatsvis av 6 §, där det i stället förutsätts att de olika bidragen inte är självständiga verk.⁴

³ Prop 1960: 17 s 84–85.

⁴ Jfr NJA II 1961 s 85–86.

En annan sak är att möjligheten att självständigt utöva upphovsrätten kan vara inskränkt genom ett vanligt avtal med tex beställaren av byggnaden. Denne kan ju ha förbehållit sig att alla olika upphovsrättsliga insatser i byggnaden skall behandlas gemensamt.

2.5.3 Gemensamt verk

Ett andra fall, där flera upphovsmän har samverkat vid den arkitektoniska utformningen av en byggnad, regleras i 6 §. "Har ett verk två eller flera upphovsmän, vilkas bidrag icke utgöra självständiga verk, tillkommer upphovsrätten dem gemensamt. De äga dock var för sig beivra intrång i rätten."

Ett unikt och nytt estetiskt element i en byggnad skall alltså vara skapat av flera personer på ett sådant sätt att vars och ens insats inte kan urskiljas som ett självständigt verk.

Huvudregeln för detta fall är att alla dispositioner utåt med verket måste ske av alla gemensamt. Den viktigaste dispositionen torde vara att överlåta upphovsrätten till byggnadsverket. Regeln hindrar dock inte någon av upphovsmännen från att överlåta sin andel i det gemensamma verket till någon utomstående.⁵ Denne kan dock inte disponera över verket i större omfattning än den från vilken han förvärvade andelen.

Ett undantag från den gemensamma utövningen är emellertid att var och en har rätt att beivra intrång i upphovsrätten. Någon av upphovsmännen skulle annars av olika skäl kunna blockera all intrångstalan till nackdel för övriga upphovsmän till verket.

2.5.4 Bearbetning

En bearbetning uppkommer när någon annan än upphovsmannen till ett originalverk tillför detta ändringar eller tillägg. Bearbetarens insats måste vara ett verk i och för sig men det skall inte dominera över originalverket. Det torde tex inte vara ovanligt att ett byggnadsverk i form av en ritning revideras av någon annan än uphovsmannen så att en bearbetning uppstår.

⁵ Jfr NJA II 1961 s 86.

Detta fall regleras i 4 § 1 st. Den som har bearbetat ett verk har upphovsrätt till verket i denna gestalt, "men han äger icke förfoga däröver i strid mot upphovsrätten till originalverket".

Bearbetaren är alltså en upphovsman och har upphovsrätt i denna sin egenskap, låt vara att rätten normalt är begränsad av rätten till originalverket. Han kan inte utnyttja originalverket i bearbetad gestalt utan medgivande av upphovsmannen till originalverket, men denne kan inte heller utnyttja sitt verk i dess bearbetade gestalt utan medgivande av bearbetaren. Utåt kan bearbetaren hävda sin rätt till bearbetningen mot envar.

Avser bearbetningen ett byggnadsverk, för vilken skyddstiden utgått, bestämmer bearbetaren ensam över utnyttjandet av verket i dess bearbetade gestalt. En bearbetning av tex ett klassiskt verk hindrar dock inte andra från att utnyttja och bearbeta alla element i det klassiska verket som inte utgör tillskott av bearbetaren.

Av 2 § 1 st framgår att upphovsmannen till en byggnadsritning har ensamrätt att förfoga över sin ritning bla i bearbetning. Detta kan synas innebära att bearbetaren måste söka medgivande av upphovsmannen till originalritningen för att överhuvudtaget ha rätt att göra bearbetningen.

Motiven till URL framhåller emellertid att den som gör en bearbetning inte behöver begära tillstånd av upphovsmannen för att göra själva bearbetningen. Men medgivande krävs då verket i sitt bearbetade skick mångfaldigas eller föreläggs offentligheten.⁶

Vad som menas med detta motivuttalande är inte fullt klart. Kanske tänker man på det fallet att en bok bearbetas på så sätt att bearbetaren på särskilt papper antecknar ändringar och tillägg utan att något av originalverkets text mångfaldigas. Gäller det en byggnadsritning kan ibland något motsvarande förekomma, men betydligt vanligare torde vara att man framställer ett nytt exemplar som omfattar både de ursprungliga och bevarade elementen och de ändrade och tillagda. I sådant fall krävs ett medgivande från upphovsmannen till originalritningen. Någon gång kan en bearbetare åberopa regeln om enskilt bruk, men bearbetningen torde vanligen ske inom ramen för en kommersiell eller offentlig verksamhet, där det finns föga utrymme för

⁶ NJA II 1961 s 79–80.

enskilt bruk.⁷ Om någon förvärvar en ritning och vill bearbeta den, gör han bäst i att förbehålla sig bearbetarrätten vid förvärvet.

Man kan slutligen fråga sig om en bearbetning som skett utan medgivande av upphovsmannen till originalverket, där medgivande fordrats, skyddas av upphovsrätt eller inte. Som i motiven framhålls finns det ingen anledning att lämna det bearbetade verket utan skydd mot vare sig upphovsmannen till originalverket eller någon annan.⁸ Bearbetaren kan alltså ingripa mot alla som utnyttjar verket i dess bearbetade version utan bearbetarens medgivande. Förhållandet mellan bearbetaren och upphovsmannen till originalverket i övrigt får sedan ordnas upp genom avtal, rättegång e d.

⁷ Jfr Strömholm s 54–55.

⁸ NJA II 1961 s 80.

Kapitel 3

Innehållet i upphovsrätten till byggnadsverk

A. NÅGRA ALLMÄNNA FRÅGOR

3.1. Inledning

I samma ögonblick som en upphovsman, t ex en arkitekt, har skapat ett auktorverk ställer URL ett "paket" av rättigheter till hans förfogande. Med tillhjälp av detta paket kan han tillgodogöra sig det ekonomiska och ideella värdet av sitt verk och skydda det mot utomstående. Han kan tillgodogöra sig värdet genom att bevara det hos sig själv och förvalta det för egen räkning. Det vanliga är emellertid att han överlåter större eller mindre delar av paketet till andra och samtidigt skaffar sig ersättning för sitt arbete med att framställa verket.

Paketet utgör *innehållet* i upphovsrätten och består av två huvuddelar, den ekonomiska rätten (förfoganderätten) och den ideella rätten (droit moral). Till dessa huvuddelar ansluter sig emellertid vissa andra delar av allmän natur, som först skall tas upp. Hur uppkommer upphovsrätten? När upphör den? I vad mån skyddas den internationellt? Vilka rättsliga åtgärder kan vidtas vid intrång i rätten?

Dessa frågor skall dock behandlas tämligen kortfattat. Framställningen gäller ju upphovsrätten till byggnadsverk, och frågorna har sällan några särskilda aspekter för byggnadsverkets del.

3.2. Hur uppkommer upphovsrätten?

Inom det större rättsområde, immaterialrätten, som upphovsrätten tillhör, är det vanligt att rätten uppkommer genom någon typ av formaliteter, såsom registrering. Så uppkommer patenträtt och mönsterrätt först genom registrering hos patentverket.

Upphovsrätten uppkommer däremot blott och bart genom att upphovsmannen skapar ett verk som han sedan fixerar på ett materiellt underlag, t ex i en ritning på ett papper, eller muntligen föredrar för någon annan. Några formaliteter krävs inte och får inte krävas enligt en internationell konvention, Bernkonventionen, av vilken Sverige är bundet.

Man möter inte sällan den uppfattningen att skydd förutsätter att den sk copyrightsymbolen anbringas på verket. Symbolen består av upphovsmannens namn, året för första publicering e d och ett C inom en ring. Det är också vanligt att svenska upphovsmän förser sina verk med denna symbol.

Vad man vinner med att förse sitt verk med copyrightsymbolen är att verket får skydd i USA (och i några andra länder).¹ De flesta andra länder av intresse än USA är medlemmar av Bernkonventionen och ger därför skydd utan formaliteter. USA står utanför, framförallt därför att det har ett registreringssystem, men har medgivit att t ex ett svenskt verk skyddas i USA om copyrightsymbolen anbringas på verket.

3.3. Upphovsrättens skyddstid

Upphovsrätten är som flertalet immaterialrättigheter begränsad till tiden. Skyddstiden utgör i princip upphovsmannens livstid och ytterligare 50 år. Den utgår närmare bestämt vid utgången av femtionde året efter upphovsmannens dödsår (43 §). Skyddstiden för verk av en arkitekt som dog vid tiden för Stockholmsutställningen 1930 utgår därför den 31 december 1980. Efter denna tidpunkt kan verket utnyttjas av var och en.

Vid gemensamt verk enligt 6 § räknas skyddstiden från dödsåret för den sist avlidne upphovsmannen. Endast dennes arvingar utövar dock upphovsrätten vid skyddstidens utgång (43 §).

Är upphovsmannen inte känd, utgår skyddstiden vid utgången av femtionde året efter det år då verket offentliggjordes (44 §).

¹ Jfr Hesser s 49–50, Olsson s 118.

3.4. Upphovsrättens internationella skydd

Ett skyddssystem som det upphovsrättsliga kan ofta inte bli särskilt effektivt åtminstone för ett stort antal verk, om det inte har någon verkan utanför det egna landets gränser.

Under lång tid har emellertid ett ganska effektivt internationellt skyddssystem byggts upp på det upphovsrättsliga området. I skyddspaketet för ett svenskt byggnadsverk ingår därför ett skydd i ett stort antal främmande länder. Det internationella skyddet är utformat på följande sätt.

I den mån svensk lag är tillämplig har en svensk medborgare skydd för alla sina byggnadsverk. URL skyddar nämligen alla verk av svensk medborgare eller av den som har sin vanliga vistelseort i Sverige, såsom en invandrare som ännu inte fått svenskt medborgarskap. Därutöver skyddar URL alla byggnadsverk som uppförts i Sverige, dvs även sådana där upphovsmannen inte är svensk medborgare eller därmed jämställd.

För att URL skall tillämpas fordras emellertid normalt att en rättegång förs i Sverige. En intrångstalan för plagiat i utlandet av ett svenskt byggnadsverk får normalt föras i utlänningens land med tillämpning av hans lands upphovsrättslagstiftning.

Vi antar att det främmande landet liksom Sverige är anslutet till den nyss nämnda Bernkonventionen. Det främmande landet måste då tillämpa två huvudprinciper vid behandling av den svenske upphovsmannens verk.

Den första principen är principen om *minimiskydd*. Konventionen anger det lägsta skydd i olika avseenden som en konventionsstat får ge en utländsk upphovsman. Detta skydd kan i princip vara högre än det som staten ger sina egna medborgare (som inte skyddas av konventionen), ehuru detta är sällsynt.

Den andra principen är principen om *nationell behandling*. Många länder har skyddsregler som överstiger konventionens minimiskydd. Det överstigande skyddet skall tillkomma även medborgare från andra konventionsstater. På detta sätt blir det skydd en svensk upphovsman åtnjuter i utlandet mycket skiftande, beroende på vilket lands rätt som tillämpas.

Samma principer skall givetvis tillämpas av en svensk domstol, om en

utländsk upphovsman anser sig ha blivit kränkt av en svensk. Han påstår exempelvis att hans byggnadsverk i hans eget land har plagierats av en svensk i Sverige. Den utländske upphovsmannens skydd framgår inte av URL men av den till URL anslutande 1973 års tillämpningsförfordning rörande andra länder.

På det upphovsrättsliga området finns framförallt två stora internationella konventioner. Den ena är den redan nämnda *Bernkonventionen* för skydd av litterära och konstnärliga verk. Den andra är *Världskonventionen om upphovsrätt*.

Av de två konventionerna har Bernkonventionen det högsta minimiskyddet. Till konventionen är anslutna de västliga i-länderna utom USA, öststaterna utom Ryssland och Albanien, och ett antal stater från andra världsdelar, särskilt tidigare kolonier.

Världskonventionen har ett betydligt lägre minimiskydd än Bernkonventionen och tillåter formaliteter för upphovsrättsligt skydd. Till Världskonventionen har anslutit sig flertalet av Bernkonventionens länder, bland dem Sverige, och dessutom USA och Ryssland samt ett antal u-länder utanför Bernkonventionen.

Kina står åtminstone tills vidare utanför båda konventionerna. Arabstaterna i Mellersta Östern är med några undantag inte medlemmar av någon av konventionerna.

I länder som inte är anslutna till någon av konventionerna åtnjuter svenska verk i princip intet skydd.

3.5. Rättsliga åtgärder mot intrång i upphovsrätten

Ett effektivt upphovsrättsligt skydd fordrar att den som gör intrång kan åtkommas med lämpliga rättsliga åtgärder.

Åtgärderna är anpassade efter den mer eller mindre allvarliga karaktären hos intrånget.

Allvarligast är intrånget då det sker med uppsåt (avsikt) eller med grov oaktsamhet (grovt slarv). Det är då att betrakta som ett brott av straffrättslig art. För brottet utgår straff och skadestånd. Normalstraffet är böter. Fängelse i högst sex månader kan dock utdömas, när brottet anses särskilt grovt, vilket hittills skett endast vid enstaka tillfällen

(53 §). Skadestånd utgår för all skada, ekonomisk och ideell, som upphovsmannen har lidit.

Av mindre allvarlig karaktär är intrånget när det skett av oaktsamhet som inte är grov utan "normal" eller ringa. Härvid utgår endast skadestånd för liden skada. Skadan utgår i första hand i form av skäligt vederlag, som i praktiken torde vara liktydigt med det normala vederlag som skulle ha utgått till upphovsmannen, om hans medgivande till utnyttjandet hade begärts. Annan skada än uteblivet vederlag skall också ersättas, tex personligt obehag eller lidande och ekonomisk förlust på grund av att upphovsmannens namn inte har angivits (54 §).

Om intrånget skett utan oaktsamhet, dvs i god tro, utgår endast skäligt vederlag (54 § 1 st).

För att förebygga missbruk av olovligt framställda exemplar kan domstolen föreskriva vissa åtgärder, som att exemplaren skall förstöras eller ändras eller avstås mot lösen till upphovsmannen (55 § 1 st. Jfr även 59 § 3 st om beslag).

I 55 § 2 st sägs emellertid att sådana åtgärder inte får tillgripas "om det olagliga förfarandet bestått i utförande av byggnadsverk". Som skäl för undantaget anförs i motiven följande: "Även om arkitektens rätt åsidosatts vid utförandet, kan det av naturliga skäl icke komma ifråga, att byggnaden skulle rivas eller att målsäganden skulle äga tillösa sig denna. Andra åtgärder torde någon gång vara tänkbara, men något praktiskt behov av att föreskriva sådana torde icke föreligga."²

Undantaget gäller "utförande av byggnadsverk". Av motiven synes framgå att man tänkt inte på alla former av byggnadsverk utan blott på byggnad, dvs färdig byggnad. Lagen bör rimligen tolkas så att byggnadsverk i form av ritning skall kunna i princip bli föremål för de åtgärder som anges i 55 § 1 st m m. Det finns ingen rimlig anledning varför man inte skall kunna förhindra att en olovligt kopierad ritning missbrukas till uppförande av en byggnad med ledning av ritningen.

Utgör intrånget ett brott, kan upphovsmannen genom att ange brottet till åtal få allmän åklagare att föra talan. En upphovsman som inte har ekonomiska möjligheter att föra en process kan i detta fall få sina rättegångskostnader täckta av allmänna medel. Upphovsmannen är emellertid inte förhindrad att själv föra talan även om brott, med eller

² NJA II 1961 s 357.

utan talan om straff (59 § 1 st). Upphovsmannen kan också få sin skadeståndstalan förd av åklagaren.

Utgör intrånget intet brott, måste upphovsmannen själv föra sin talan (59 § 1 st motsatsvis).

B. DEN EKONOMISKA RÄTTEN (FÖRFOGANDERÄTTEN)

3.6. Olika former av förfoganderätt

Upphovsrätten består av två huvuddelar, den ekonomiska och den ideella rätten. Av dessa skall den ekonomiska först behandlas.

Den ekonomiska rätten kan också kallas *förfoganderätten*, vilket uttryck anknyter till lagtexten i 2 § 1 st som talar om upphovsmannens "uteslutande rätt att *förfoga* över verket." Förfoganderätten är ett mer rättvisande uttryck, eftersom ensamrätten att förfoga över verket ger utrymme även för annat än rent ekonomiska förfoganden.

Förfoganderätten är en principiell ensamrätt för upphovsmannen med åtskilliga undantag framförallt i 2 kap. Vad som inte är uttryckligt undantaget faller alltså inom ensamrätten.

Enligt lagtexten i 2 § 1 st innefattar förfoganderätten "rätten att framställa exemplar av verket" och "rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten",

Rätten att framställa exemplar av verket kan med en mer hanterlig term kallas *mångfaldiganderätten*. Denna rätt omfattar inte bara mångfaldigande i egentlig mening utan också framställning av blott ett enda exemplar.

Rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten består av tre delrätter.

Den första är *framföranderätten*. Med framförande menas att verket presenteras i en obeständig form. Ett exempel är ett föredrag om ett byggnadsprojekt, där orden kommer fram för att sedan försvinna, och där bilder från projektet visas med hjälp av filmprojektor eller någon liknande apparat under ett ögonblick för att sedan försvinna.

De båda övriga rättigheterna avser förfogande över ett redan framställt exemplar.

Den ena är rätten att visa ett exemplar (och inte en obeständig manifestation av verket), *visningsrätten*. Man visar en byggnadsritning på en utställning.

Den andra är rätten att sprida exemplar, *spridningsrätten*. Man överlämnar en byggnadsritning till någon annan.

3.7. Offentlig och privat krets

En skillnad mellan mångfaldiganderätten och rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten markerar en mycket viktig skillnad inom upphovsrätten, nämligen skillnaden mellan den *offentliga* kretsen och den *privata* eller *slutna* kretsen.

Mångfaldiganderätten omfattar *allt* förfogande i form av framställning av exemplar. Det är i princip likgiltigt om framställningen är avsedd för den offentliga eller blott för den privata kretsen. En annan sak är att en betydande del av den privata kretsen undantas genom en bestämmelse om rätt till enskilt bruk i 2 kap.

De övriga förfoganderätterna omfattar enbart förfoganden inom den offentliga kretsen. Hur drar man då gränsen mellan offentlig och privat krets?

Den dras något olika vid olika förfoganderätter.

Vid framföranderätt och visningsrätt skall verket genom förfogandet bli tillgängligt för ett visst antal personer. Dessa personer skall bestå inte blott av vänner eller arbetskamrater, t ex middagsgäster vid en bjudning i hemmet eller personalen på ett arkitektkontor. Det med privat krets synonyma uttrycket "sluten" krets är här belysande. Tillträdet till kretsen skall vara begränsat till vissa bestämda personer och inte stå öppet för envar, dvs för allmänheten.

Vid spridningsrätten lämnar man den privata kretsen, så snart exemplaret överlämnas till någon som inte tillhör den närmaste familje- eller vänskretsen. Det är likgiltigt om exemplaret säljs, lånas, hyrs ut eller ges i gåva.

Av stor vikt är när ett verk *offentliggjorts första gången*. Först då öppnas nämligen slussarna för ett antal inskränkningar i 2 kap. Dessa

kan inte tas i anspråk förrän verket offentliggjorts, t ex rätten för envar till enskilt bruk eller till citat. Ett verk anses offentliggjort (första gången), när det lovligen gjorts tillgängligt för allmänheten (8 § 1 st).

Offentliggörandet skall ha skett *lovligen*. Det har skett lovligen (med något enstaka undantag) blott om upphovsmannen offentliggjort verket eller detta skett med hans samtycke. Har det skett utan hans samtycke, anses verket inte vara offentliggjort.

Man bör också observera ordet *tillgängligt*. Om en ritning har ställts ut på en plats dit allmänheten har tillträde är den offentliggjord även om ingen människa ännu har brytt sig om att beskåda ritningen. Det samma gäller en byggnad som uppförts t ex på en otillgänglig plats.

För att en inskränkning i 2 kap skall kunna utnyttjas fordras ibland mer än offentliggörande, nämligen *utgivande*, t ex för fri vidarespridning av exemplar enligt 23 §. Utgivande föreligger enligt 8 § 2 st, då exemplar av verket förts i handeln eller eljest blivit spridda till allmänheten. Utgivning har betydelse t ex när man framställer kataloger över byggnader e d.

Inskränkningar i förfoganderätten

3.8.1 Inledning

Inskränkningarna i upphovsmannens ensamrätt anges i huvudsak i URL 2 kap. Några inskränkningar anges också i 1 kap 9 och 10 §§.

Av dessa inskränkningar skall i det följande blott sådana behandlas som har någon nämnvärd betydelse för byggnadsverk, och huvudvikten kommer att läggas vid sådana inskränkningar där särskilda undantagsregler har stadgats just för byggnadsverk.

3.8.2 Avbildning av byggnad

Ett exempel på en särskild undantagsregel av stor betydelse för just byggnadsverk är 25 § 4 st, som stadgar att "byggnad må fritt avbildas".

Motiven uppger att termen "byggnad" använts i stadgandet i stället för "byggnadsverk" för att begränsa inskränkningen i förfoganderätten till

byggnad som kommit till utförande. Stadgandet ger alltså ingen rätt för annan än upphovsmannen att avbilda en ritning.

Vidare är termen "avbilda" vald för att begränsa stadgandet till avbildningar i *planet*. Byggnaden får återges genom målning, teckning eller fotografi men den får inte tas till förebild för uppförande av en byggnad.³

Inga byggnader undantas i lagtexten. Det kan dock finnas byggnader som inte är tillgängliga för avbildning, därför att platsen där de är uppförda inte är tillgänglig för allmänheten. En förbudsskylt som förbjuder fotografering av en byggnad torde inte sätta inskränkingsregeln ur spel.

Skälet till att en så förhållandevis långtgående inskränkning har införts kan uttryckas så att en byggnad ingår i stads- eller landskapsbilden och att det bör stå fritt för var och en att återge en sådan bild med byggnaden.⁴ Däremot ingår givetvis inte en ritning i stads- eller landskapsbilden.

Med byggnad avses enligt motiven både det yttre och det inre av byggnaden. Enligt tidigare rätt begränsades regeln till det yttre av byggnaden. Vid URL:s tillkomst var man från arkitektåll kritisk mot att regeln utvidgades. Vid fotografering av en interiör som förändrats eller förvanskats kunde arkitektens konstnärliga anseende kränkas. Departementschefen fann farhågorna överdrivna. En begränsning kunde i det särskilda fallet stundom te sig konstlad och otillräckligt motiverad t ex om man ville förutom det yttre av en byggnad avbilda några inre partier, såsom hallar eller trapphus. Med hänsyn härtill och då begränsningen torde sakna all betydelse för arkitekterna hade den nya regeln bibehållits.⁵ Det kan tilläggas att, sedan de nu återgivna motiven utarbetats, lagutskottet ändrade 13 § därhän att en byggnad, och då även det inre av denna, fick utan inskränkningar ändras utan upphovsmannens lov.⁶ Visserligen kan man avtalsvägen utesluta rätten att avbilda det inre av en byggnad. Men en sådan avtalsklausul gäller endast mot avtalsparten och inte mot andra som har tillfälle att fotografera interiören.

³ NJA II 1961 s 202.

⁴ NJA II 1961 s 202.

⁵ Prop 1960: 17 s 166–168.

⁶ NJA II 1961 s 129.

När man vid URL:s tillkomst utvidgade regeln tänkte man väl främst på offentliga byggnader, dit allmänheten hade tillträde. Regeln omfattar dock formellt alla byggnader och man kan därför inte göra undantag för det inre av texten privatbostad. Det kan blott påpekas att en sådan bostad inte är tillgänglig för utbildning annat än om avbildaren medgivit tillträde av bostadsinnehavaren.

Den frihet att avbilda en färdig byggnad som innefattas i 25 § 4 st har till följd att ett antal andra stadganden om inskränkningar kommer att sakna betydelse för en färdig byggnad men inte för en byggnadsritning.

3.8.3 Ändring av byggnad

URL 13 § lyder: "Byggnad eller bruksföremål må av ägaren ändras utan upphovsmannens lov."

Regelns tillkomsthistoria bör något beröras.

Den svenska auktoritetskommittén arbetade i samarbete med kommittéer från de andra nordiska länderna (utom Island). Alla kommittéerna hade kommit fram till ungefär den text som nu finns men med ett viktigt tillägg. Ändringen fick endast ske "såvitt det kräves av tekniska skäl eller för ändamålsenlig användning." Regeln var i och för sig en nyhet i förhållande till tidigare svensk lag.⁷

Den föreslagna paragrafen innebar bl a en betydande inskränkning i arkitektens respekträtt, dvs rätten att motsätta sig ändring som är kränkande för hans anseende eller egenart. Denna försvagning av respekträtten kritiserades av akademien för de fria konsterna och svenska arkitekters riksförbund. Man ansåg att arkitekten åtminstone skulle ha rätt att yttra sig över planerade ändringar. En sådan rätt skulle vara väsentlig för att förhindra den förstörelse som ofta övergick värdefulla byggnadsverk vid ändringsarbeten.

Departementschefen ansåg dock inte att någon regel om yttranderätt för arkitekten vid ändring av byggnad behövdes. Sådant yttrande inhämtades säkerligen ofta eftersom det låg i ägarens intresse. Vidare menade han att mera betydande byggnadsverk, där ändringar överhuvudtaget kunde anses beröra arkitekternas ideella intressen, ofta var i

⁷ NJA II 1961 s 126–129.

offentlig ägo. Detta kunde förväntas medföra att de avsedda önskemålen beaktades även utan en särskild lagregel.⁸

Den av de nordiska kommittéerna föreslagna regeln godtogs av regeringarna i alla de nordiska länderna och blev lag i Danmark, Finland och Norge.

Det svenska lagutskottet föreslog emellertid att inskränkningen i ändringsrätten, dvs att ändring endast kunde ske om den krävdes av tekniska skäl eller för ändamålsenlig användning, skulle utgå.

Utskottet menade att begränsningen i ägarens handlingsfrihet kunde vålla allvarliga olägenheter utan att upphovsmannens skydd i realiteten mera avsevärt förbättrades. Vidare ansåg utskottet att regeln kunde utnyttjas av upphovsmannen för att väcka åtal om intrång sedan ändringen skett. Risken för en sådan konflikt med upphovsmannen kunde verka som ett hinder för ägaren att företa ändringar som objektivt var önskvärda.⁹

Utskottets förslag innebar att all respekträtt vid ändring av byggnad försvann. Förslaget antogs av riksdagen och är fortfarande gällande rätt.

Det framgår inte uttryckligen av motiven till 13 § att termen "byggnad" använts för att markera att ändringsregeln gäller enbart för färdiga byggnader och inte för byggnadsritningar. Men det kan inte gärna vara en tillfällighet att samma term "byggnad" använts i 13 § som i 25 § 4 st där den åsyftar enbart en färdig byggnad.

För finländsk del har dock regeringsrådet Ragnar Meinander, som under lång tid lett det upphovsrättsliga lagstiftningsarbetet i Finland, hävdad en annan tolkning. Enligt hans mening kan regeln tillämpas även på byggnadsritningen.

Meinander bygger synbarligen mera på särskilda ändamålssynpunkter än på formella synpunkter. Skäl som (enligt finländsk rätt) kan berättiga till ändringar av den färdiga byggnaden kan komma fram redan när byggnaden är under uppförande. Det skulle då vara ganska orimligt att kräva att byggnaden först måste uppföras helt efter ritningarna: så fort byggnaden är fullbordad gör man de erforderliga ändringarna. Dessa ändringar blir givetvis betydligt dyrare än om de beaktas i byggnads-

⁸ Prop 1960: 17 s 116–118.

⁹ NJA II 1961 s 129.

skedet. Därtill komer att arkitekten i regel är inkopplad på byggnadsarbetet. Justeringar kan då ske i samförstånd med honom.¹

Om man överför Meinanders tolkning till svensk rätt, skulle en förvärvare av en byggnadsritning kunna ändra denna utan några som helst objektiva skäl. Respekträtten skulle inte längre kunna åberopas på något stadium av byggenskapen. Namngivelsesrätten, rätten att stå som upphovsman, skulle ofta sakna intresse för upphovsmannen, eftersom den färdiga byggnaden inte behöver vara ett uttryck för arkitektens intentioner.

En sådan utplåning av all eller praktiskt taget all droit moral för arkitekten kan inte gärna antas utan något stöd i lagtext eller motiv.

Det finns för övrigt även ett rent sakligt skäl för att göra en skillnad mellan en färdig byggnad och en byggnadsritning.

Det typiska för en ritning är att den utgör "varan" i ett överlåtelseavtal enligt URL 3 kap mellan arkitekten och en beställare. Parterna i avtalet har därför tillfälle att bestämma om de ändringar i ritningen som beställaren kan behöva. Överenskommelsen kan gälla även senare förvärvare av ritningen. Överlåtelse av ritning i andra hand torde dock vara förhållandevis ovanligt och särskilt överlåtelse som sträcker sig i flera led.

En färdig byggnad är däremot en vara som särskilt i ett längre tidsperspektiv ofta omsätts. En ny ägare torde mera sällan ha någon avtalsförbindelse med den ursprungliga arkitekten för att få till stånd en ändring. Han kan ha köpt byggnaden för att använda den för ett annat ändamål än det ursprungliga och kan därför vara i särskilt behov av att kunna genomföra en ändring. Inte minst gäller detta äldre byggnader. En byggnad kan, som Meinander påpekar,² bli hundraårig och fortfarande vara skyddad, när ändringen påkallas.

Med hänsyn till denna skillnad mellan färdig byggnad och ritning finns det inte heller sakligt någon anledning att utsträcka räckvidden av 13 § generellt även till ritning.

Man bör dock i anslutning till ett uttalande i motiven till 28 § rörande ändring av ritning i avtalsförhållande göra en viss reservation. Det kan förekomma fall där omständigheterna talar för att arkitekten inte bör

¹ Meinander. JFT 1978 s 170.

² JFT 1978 s 168.

kunna motsätta sig att man i viss utsträckning frångår den ursprungliga arkitekturritningen av tekniska eller ekonomiska skäl.³

3.8.4 Kopiering av byggnadsverk för enskilt bruk

11 § innehåller ett svårtolkat och omstritt stadgande om rätt att utan medgivande av upphovsmannen eller ersättning till honom framställa enstaka exemplar för enskilt bruk.

11 § 2 st undantar dock all rätt "att utföra byggnadsverk" för enskilt bruk. Vad menas då med "att utföra byggnadsverk"?

1 25 § 4 st om avbildning av byggnad och 13 § om ändring av byggnad använder lagen termen "byggnad". I 11 § 2 st används däremot den vidare termen "byggnadsverk". Antyder denna skillnad att lagstiftaren tänkt sig att undanta alla former av byggnadsverk och därmed även ritningar från enskilt bruk?

Enligt min mening har detta inte varit lagsiftarens mening. Detta framgår framförallt av uttrycket "utföra" byggnadsverk. Att tex kopiera en byggnadsritning kan inte gärna kallas att "utföra ett byggnadsverk". Med "utföra" måste menas att man uppför en byggnad med ledning av en tidigare byggnad eller av en ritning som tex publiceras i en arkitekt-tidskrift. Motiven markerar också en skillnad mellan "utföra" och "avbilda". 11 § 2 st "talar om utförande av byggnadsverk; att avbilda byggnad är enligt 25 § tillåtet för envar."⁴ I båda fallen bör man rimligen ha den färdiga byggnaden i tankarna. Slutligen finns det knappast några sakliga skäl för att kopiering av en ritning skall vara förbjuden, medan efterbildning av konstverk i övrigt åtminstone i vissa fall är lovlig.

Jag utgår från att undantagsstadgandet om utförande av byggnadsverk endast avser förbud att bygga ett hus eller annan byggnad för enskilt bruk. Däremot kan man inom de ramar som 11 § uppdrar utnyttja bestämmelsen om enskilt bruk för en byggnadsritning.

En analys av lagtexten visar att följande krav måste vara uppfyllda för att rätten att framställa exemplar för enskilt bruk skall kunna utnyttjas.

³ NJA II 1961 s 224.

⁴ NJA II 1961 s 117.

Det första kravet är att det verk man vill utnyttja skall vara *offentliggjort*. Detta krav torde dock normalt vara uppfyllt vid byggnadsritning. För att utnyttja rätten till enskilt bruk måste brukaren ha fått tillgång till ritningen. Härför fordras vanligen att ritningen överlämnats till honom av arkitekten för påseende e d och en sådan spridning innebär ett offentliggörande. Ritningen kan också vara offentliggjord genom att tas in i en tidskrift. Har brukaren fått tillgång till ritningen genom någon form av indiskretion utan att ritningen dessförinnan offentliggjorts kan enskilt bruk inte åberopas.

Ett andra krav är att den som tillämpar stadgandet verkligen kan ha ett *enskilt* bruk. Utan att gå alltför djupt in i ett kontroversiellt ämne kan emellertid följande sägas. I princip anses endast *privatpersoner* kunna ha enskilt bruk och detta enbart för sitt eget bruk – inte i tjänsten. Enskilt bruk förekommer därför egentligen blott i undantagsfall hos byggföretag eller arkitektföretag, vare sig företagen drivs som juridiska personer eller av enskilda personer.

Ett tredje krav är att endast *enstaka* exemplar får framställas. Vad som menas med enstaka exemplar beror på det enskilda fallet. Hur många exemplar finns det rimligen behov av att framställa utan att det orsakar upphovsmannen någon nämnvärd skada? T ex en enskild person som skaffat sig en ritning för ett radhus bör kunna framställa några få exemplar för att använda vid rådfrågning av den närmaste släkt- eller vänkretsen.

Slutligen framgår av lagtexten att exemplar som framställts för enskilt bruk inte får utnyttjas *för annat ändamål*, t ex för att ge någon god vän möjlighet att i hemlighet utnyttja ritningen för att bygga ett hus.

Den restriktiva inställningen till fritt enskilt bruk beror på att det minskar upphovsmannens möjligheter att få ersättning för sitt verk och på att exemplar som framställs för enskilt bruk lätt kommer på drift.

Om de nu nämnda kraven är uppfyllda får en person alltid framställa exemplar för enskilt bruk, om han *själv* utför framställningen, t ex tar en kopia på en ritning.

Mera restriktiv är inställningen till att andra än brukaren får framställa exemplar för brukarens räkning. 11 § 2 st föreskriver att man inte har rätt att för eget bruk låta annan framställa bruksföremål eller skulptur eller genom konstnärligt förfarande efterbilda annat konstverk.

Byggnadsritning och modell – som man i detta sammanhang kan skilja på – är inte bruksföremål eller skulptur och faller därför inte in under det totala förbudet att låta annan framställa exemplar. Däremot utgör ritning och modell "annat konstverk", som ju inte får efterbildas "genom konstnärligt förfarande".

En ritning kopieras normalt med någon av de sedvanliga mekaniska kopieringsmetoderna. Det torde överhuvudtaget inte finnas något praktiskt behov av att mångfaldiga ritningen genom konstnärligt förfarande. Ett sådant förfarande föreligger knappast om man ritar av ritningen.

En modell kan lovligen kopieras i planet genom tex fotografi. Om någon skulle komma på idén att uppdra åt annan att göra en tredimensionell kopia av modellen strider detta mot 11 § 2 st, om efterbildningen sker genom något slag av konstnärligt förfarande.

3.8.5 Upphovsrätten till byggnadsverk i allmän handling

Byggnadsverk innefattas inte sällan i allmän handling. Därvid blir upphovsrätten till verket föremål för mer eller mindre långtgående inskränkningar, beroende på den typ av allmän handling som det är fråga om.

Tryckfrihetsförordningen (TF) skiljer i 2 kap mellan sådana allmänna handlingar som *upprättas* hos myndighet och sådana som *inkommer* till myndighet. Denna skillnad kan lämpligen läggas till grund för den följande redogörelsen för den upphovsrättsliga regleringen av handlingarna.

Lösningarna är i princip två. Den ena är att upphovsrätten helt går förlorad. Den andra är att den är bevarad med vissa inskränkningar.

Den viktigaste av dessa inskränkningar är att enligt URL 24 a § alla allmänna handlingar skall utan hinder av upphovsrätt tillhandahållas i den ordning kap 2 TF stadgar. Denna ordning innebär i huvudsak att handlingen skall utan avgift utlämnas till den som för läsning eller avskrivning på stället vill ta del av den. Denne har också rätt att mot avgift få en avskrift av handlingen. Däremot ger stadgandet i URL 24 a § inte någon rätt för annan att bygga efter den ritning eller byggnad som innefattas i den allmänna handlingen.

I URL 9 §, som ingår i 1 kap, regleras upphovsrätten till en särskild huvudtyp av handlingar som *upprättas* hos myndighet, nämligen sådana som återger myndigheternas överläggningar och beslut. Dessa handlingar har ansetts vara så viktiga från tryckfrihetsrättslig synpunkt att de som huvudregel inte förenats med någon som helst upphovsrätt, vare sig förfoganderätt eller droit moral.

Från denna huvudregel, som upptas i 1 st, har gjorts åtskilliga undantag för olika typer av verk i 2 st. Till dessa undantag hör dock inte byggnadsverk.

För byggnadsverk som innefattas i allmän handling enligt 9 § är alltså all upphovsrätt förlorad. Som exempel kan nämnas en statlig utredning om olika byggnadstyper eller en kommunal utredning om bebyggelsen på ett nytt bostadsområde. Var och en kan bygga efter en ritning eller byggnad som ingår i dessa utredningar. Arkitekten har ingen rätt att bli nämnd som upphovsman och inte heller att motsätta sig kränkande förfaranden med hans byggnadsverk. Till detta skall blott göras den kommentaren att det från tryckfrihetsrättsliga synpunkter knappast är behövt att tillåta ett så långtgående utnyttjande av byggnadsverk.

Upphovsrätten till övriga hos myndighet upprättade handlingar regleras i 24 § 1 st.

Huvudregeln för dessa handlingar är att de får fritt utnyttjas av envar men med iakttagande av droit moral. Det finns dock mycket omfattande undantag från huvudregeln. Utmärkande för en stor del av dessa handlingar är att de avser, som det sägs i motiven, "produkter, som framställts i den offentliga verksamheten i former och på villkor som liknar privat verksamhet". Bl a nämns konstruktionsritningar som utarbetats i de affärsdrivande verken.⁵

För dessa undantag förekommer ingen annan inskränkning i upphovsrätten än den som stadgas i 24 a § om rätt för envar att ta del av allmän handling.

Det förefaller som om byggnadsverk i allmän handling av denna typ i alla viktigare fall tillhör undantagen. Byggnadsverk kan förekomma framförallt under kategorin "teknisk förebild" men också under "verk som framställts för undervisning eller utgör resultat av vetenskaplig forskning" eller "verk, varav exemplar i samband med affärsverksam-

⁵ Prop 1973: 15 s 134.

het genom myndighets försorg tillhandahålles allmänheten". Som exempel kan nämnas ritningar som publiceras av statens Institut för byggnadsforskning eller som tekniska högskolan utger för undervisning.

Vi övergår så till den andra huvudtypen av allmänna handlingar, handlingar som *inkommer* till myndighet.

Upphovsrätten till dessa handlingar regleras i 24 § 2 st. Huvudregeln är att upphovsrätten är bevarad med undantag för vad som stadgas i 24 a §. Ett viktigt fall som enligt motiven faller under huvudregeln, dvs bevarad upphovsrätt, är byggnadsritning som givits in för godkännande eller antagande av myndighet. Upphovsrätten går sålunda inte förlorad om byggnadsritning ges in i samband med en ansökan om byggnadslov eller om ekonomiskt bidrag.⁶

Från huvudregeln finns dock undantag, där man tillämpar samma regel som huvudregeln i 1 st, nämligen att byggnadsverket får fritt utnyttjas av envar men under iakttagande av droit moral. Enligt lagtexten undantas vad som "skriftligen anföres inför myndighet eller i statlig eller kommunal representation eller vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter".

Ett exempel på undantag är en rättegång om intrång i ett byggnadsverk. Vissa delar av materialet vid en sådan rättegång får dock inte användas helt fritt. Det heter nämligen i lagtexten "att utlåtanden, såsom bevis åberopade skrifter och dylikt må återgivnas allenast i samband med redogörelse för mål och ärende vari de förekommit och i den omfattning som betingas av ändamålet med redogörelsen".

Är denna sista begränsning i användningen av rättegångsmaterialet tillämplig på byggnadsverket eller ej?

Svaret är enligt min mening jakande. De tryckfrihetsrättsliga skälen för att inskränka upphovsrätten beträffande domstolsmaterial motiverar att byggnadsverket får fritt återges i planet men inte att det får användas som förebild för en byggnad. Annars skulle ett egendomligt resultat uppkomma. En arkitekt stämmer en person för att han olovligen

⁶ Prop 1973: 15 s 143. – Utan detta motivuttalande kan man lätt tolka lagtexten så att byggnadsritningen kan återges utan upphovsmannens samtycke därför att den tillhör vad som enligt URL 24 § 2 st "skriftligen anföres inför myndighet". Det förefaller närmast som om Karnell s 452 har utgått från en sådan tolkning. Motivuttalandet härstammar från tiden efter Karnells artikel.

uppfört en byggnad på grundval av arkitektens ritningar. Arkitekten vinner rättegången. Går upphovsrätten till byggnadsverket förlorad därför att byggnadsverket ingår i en allmän handling, kan den instämde fortsätta med sitt intrång efter rättegången och bygga inte bara vidare på sitt hus utan också bygga nya hus efter samma förebild. En sådan konsekvens är orimlig. Ändamålet med redogörelsen för målet betingar blott att byggnadsverket får återges i planet och inte att det får användas som förebild för att bygga ett hus.⁷

3.8.6 Några ytterligare inskränkningar i upphovsrätten till byggnadsverk

Byggnadsverk kan beröras i samband med åtskilliga andra inskränkningar i upphovsrätten. Bland dessa kan nämnas framställning av exemplar genom fotografi för arkiv och bibliotek (12 §), citat (14 § 1 st), återgivande av konstverk i kritisk eller vetenskaplig framställning (14 § 2 st), avbildning av konstverk i tidning eller tidskrift i samband med redogörelse för dagshändelse (15 § 2 st), återgivande av konstverk i samlingsverk till bruk vid gudstjänst eller undervisning (16 §) och återgivning av verk vid tv-, radio- eller filmreportage (21 §).

Vill någon utnyttja en färdig byggnad för ett ändamål som omfattas av dessa stadganden har han stöd härför redan i regeln om fri avbildning av byggnad i 25 § 4 st. Någon närmare redogörelse för dessa stadganden krävs därför inte för byggnadens del. En sådan redogörelse är knappast heller motiverad för byggnadsritningen, eftersom denna endast i speciella fall utnyttjas för de ändamål som nämnts.

C. DEN IDEELLA RÄTTEN (DROIT MORAL)

3.9. Inledning

Den andra huvuddelen av upphovsrätten är den ideella rätten. Ett vanligare uttryck är den från franska språket hämtade termen *droit moral*.

Huvudstadgandet om *droit moral* återfinns i 3 §. Där regleras de två huvudformerna, som kan kallas *namnangivelserätten* (1 st) och *re-*

⁷ Jfr även Karnell s 452.

spekträtten (2 st). Upphovsmannen kan endast i undantagsfall *avstå* från sin *droit moral* (3 § 3 st).

Stadganden som vilar på samma grund som 3 § förekommer även på andra ställen i URL.

Bland dessa kan nämnas rätten att *första gången offentliggöra* verket (2 § 1 st) och behandlingen av upphovsrätten vid *utmätning* och *konkurs* (42 §). Det s k klassikerskyddet (51 §) torde i praktiken inte beröra byggnadsverk. Stadgandet avser förfaranden, där ett verk *återges* på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen. Genom att ändra en äldre byggnad *återger* man inte byggnaden.⁸

3.10. Namnangivelserätten vid byggnadsverk

När någon annan än arkitekten själv förfogar över ett byggnadsverk kan arkitekten enligt 3 § 1 st kräva att han anges "i den omfattning och på det sätt god sed kräver". Med uttrycket "i den omfattning god sed kräver" avses främst frågan om namnet på arkitekten skall anges eller inte. Med uttrycket "på det sätt god sed kräver" avses frågan, på vilket sätt han i så fall skall anges: skall han t ex anges på en ritning eller räcker det att han anges på någon bifogad handling?

Arkitekten själv får göra som han vill, t ex signera en ritning eller avstå därifrån. Han kan signera med sitt namn eller med signatur. Hans handlande kan ha betydelse för vad som i ett visst fall är god sed. Har han valt att vara anonym bör andra respektera detta. Har han valt att signera på visst sätt bör detta ofta vara vägledande för hur namnangivelsen skall ske.

Stadgandet riktar sig mot två olika kategorier. En kategori är arkitektens avtalsparter, främst beställare och arbetsgivare. Eftersom parterna kan överenskomma – praktiskt sett – om vilka regler de vill, gäller lagens regler blott om parterna inte har träffat någon annan överenskommelse.

En annan kategori är de som utan något avtalsförhållande med arkitekten har tillgång till att utnyttja byggnadsverket. De är sällan bundna

⁸ Jfr NJA II 1961 s 334, 337, Lögdberg s 66.

av några avtalsbestämmelser om namnangivelsesrätten och därför är 3 § st det enda rättesnöret i detta avseende.

Bakom namnangivelsesrätten ligger i första hand ideella intressen. En arkitekt har ett ideellt intresse av att förknippas med sitt verk och inte minst att ingen annan tillskrivs äran av vad han har skapat. Att nämnas i samband med åtminstone en god prestation är emellertid av värde även för den fortsatta yrkesverksamheten och därmed även för arkitektens ekonomiska intressen.

Den regel för namnangivelse som lagen ger är egentligen ganska innehållslös: man skall följa *god sed*.

Om det finns en *sed* i visst fall – och det finns i stor utsträckning på området för byggnadsverk – så får man undersöka om denna *sed* kan anses vara *god*. En *god sed* brukar framförallt utmärkas av att ingen av de inblandade parterna har framfört något nämnvärt missnöje med *sed*en. Har missnöje framförts, får i en process domstolen avgöra om missnöjet är så motiverat att det diskvalificerar *sed*en som *god*. Ett skäl härför kan vara att någon inblandad part tidigare inte har varit tillräckligt stark för att hävda sina intressen. Finns det i ett visst fall ingen *sed* alls, får parterna söka överenskomma om en reglering eller i sista hand låta domstolen avgöra frågan.

Bland talrika *sedvänjor* på det mångskiftande området för byggnadsverk märks den att en byggnadsritning oftast förses inte med upphovsmannens namn utan med företagets namn, t ex ett aktiebolags eller ett handelsbolags stämpel. Samma förfarande brukar komma till användning på skyltar som sätts upp på byggplatser och anger alla medverkande företag. En juridisk person kan inte vara upphovsman. Att ange ett bolag på en ritning eller på en byggplatsskylt är därför inte en namnangivelse enligt URL 3 § utan en helt kommersiell angivelse som regleras enligt allmänna avtalsregler.

När ett sådant förfarande är vanligt och inte har mött protester från de egentliga upphovsmännen kan det betraktas som *god sed* att inte ange vem eller vilka inom ett företag som är upphovsmän till ett visst byggnadsverk. Kanske har *sedvänjan* växt fram av praktiska skäl. Den stöder uppenbarligen marknadsföringen av företaget. Men den kan också i någon mån bero på att det kan vara svårt att ange alla upphovsmän när flera varit inblandade och kanske känsligt att avgöra

vilka av de medverkande vid tillkomsten av en ritning som kan bedömas ha upphovsrätt och vilka som kan bedömas inte ha sådan rätt.

3.11. Respekträtten vid byggnadsverk

Respekträtten i 3 § 2 st innebär i huvudsak att upphovsmannen kan kräva att hans verk inte ändras så att hans "litterära eller konstnärliga anseende eller egenart" kränks. *Anseende* avser något rent *objektivt*, nämligen hur arkitekten uppskattas som yrkesman – inte som medborgare – hos allmänheten. *Egenarten* avser något mera *subjektivt*, nämligen den känsla en arkitekt kan ha för sitt eget verk, även om denna inte delas helt av omvärlden. För att egenarten skall respekteras måste den dock inte vara alltför konstlad eller exklusiv: en normal arkitekt skulle också känna sig kränkt i en motsvarande situation.

Respekträtten kan åberopas endast vid ändring och inte vid förstörelse. En ägare av ett exemplar av ett byggnadsverk har rätt att förstöra detta.

Som tidigare angivits ger 13 § ägaren av en färdig byggnad rätt att ändra denna utan upphovsmannens lov. Ändringen kan ske även om den strider mot respekträtten. Arkitektens respekträtt gäller därför blott för *ritning*.⁹

Liksom vid namnangivelserätten riktar sig stadgandet om respekträtten mot två kategorier. Den första kategorin är avtalsparter. Som strax skall visas kan arkitekten normalt avsäga sig respekträtten. Har han inte gjort detta, skall den iakttas. Den andra kategorin är de som utan något avtalsförhållande med arkitekten har tillgång till hans ritning. De måste i princip utan vidare iaktta respekträtten, men kategorin torde i praktiken vara ganska begränsad.

Överhuvudtaget förefaller respekträtten med nuvarande inskränkningar sakna någon mera påtaglig praktisk betydelse för byggnadsverk. Man får dock intrycket att bristen på respekträtt för många arkitekter känns besvärande.

⁹ Jfr även NIR 1976 s 319, där en teckning av en planerad teaterbyggnad återgavs i förvanskat skick av en annan person. Tecknarens respekträtt ansågs vara kränkt.

3.12. Eftergift av droit moral vid byggnadsverk

Droit moral anses i princip vara en så personlig rätt att den inte kan fritt överlåtas. Enligt 3 § 3 st kan den med bindande verken för upphovsmannen *efterges* "endast såvitt angår en till art och omfattning begränsad användning av verket".

Detta stadgande har föga praktisk betydelse för byggnadsverk.

Det omfattar i princip även namngivelsesrätten, men eftersom en eftergift av rätten att nämnas som upphovsman kan vara god sed, träffas en sådan eftergift ofta inte av stadgandet i 3 st.

Någon respekträtt till en färdig byggnad existerar ju inte och kan därför inte heller efterges.

Däremot finns respekträtt till ritning, men enligt ett uttalande av lagutskottet vid URL:s tillkomst möter det inga större hinder att efterge den. En arkitekt har på uppdrag utfört ritningen till ett bestämt byggnadsprojekt. Har beställaren förbehållit sig fria händer i fråga om ändringar, när byggnadsverket skall utföras, blir förbehållet, även när det inkräktar på respekträtten, enligt lagutskottet bindande för arkitekten.¹

De anställda vid arkitektföretag får i praktiken finna sig i att deras förslag till ritningar för olika projekt av byggnadsverk kan bli utsatta för ändringar under det fortsatta arbetet med projektet inom företaget. Härvid kan även respekträtten i princip bli kränkt. En sådan ändringsrätt för företaget torde sällan kunna beläggas med en uttrycklig avtalsbestämmelse. Men är den uttryck för stadgad praxis, kan den likaväl som i det av lagutskottet nämnda fallet anses vara en eftergift som kan godkännas enligt 3 § 3 st.

3.13. Rätten att första gången offentliggöra ett byggnadsverk

Det anses vara en viktig ideell befogenhet för en upphovsman att få avgöra när hans verk första gången skall presenteras för allmänheten, dvs offentliggöras. Ett skäl härför är att tex en arkitekt inte gärna vill släppa ifrån sig en ritning innan han själv är helt nöjd med dess utformning.

En sådan rätt är innefattad i huvudstadgandet om upphovsrättens

¹ NJA II 1961 s 76–77.

innehåll i 2 § 1 st. I den ensamrätt att förfoga över verket som där stadgas ligger rätten att bestämma när verket första gången skall offentliggöras. Först härefter träder för byggnadsverkets del några inskränkningar i 2 kap i tillämpning.

Skulle någon annan offentliggöra ett byggnadsverk första gången utan upphovsmannens medgivande anses verket inte lovligt offentliggjort. Inskränkningarna i 2 kap kan då inte användas.

3.14. Upphovsrätten till byggnadsverk vid utmätning och konkurs

Droit moral anses ju vara en så personlig rätt att den i princip inte kan överlåtas. Den utgör en del av upphovsrätten, och därför anses *upphovsrätten som sådan* inte kunna överlåtas tvångsvis genom utmätning (42 §).

Förbudet i 42 § gäller vare sig upphovsrätten befinner sig hos upphovsmannen eller har övergått efter hans död genom giftorätt, arv eller testamente.

Däremot kan man utmäta *fordringar* på grund av upphovsrätt, t ex en fordran som en arkitekt har mot en beställare.

Samma utnätningsförbud gäller även i vissa fall beträffande *exemplar* av byggnadsverk, nämligen när exemplaret inte blivit utställt, utbudet till salu eller eljest godkänt för offentliggörande (42 §). Arkitektens rätt att avgöra när verket första gången skall offentliggöras får inte brytas genom utmätning. Har en arkitekt låtit en byggnad uppföras, får han anses ha godkänt det för offentliggörande. Utmätningförbudet kommer därför endast att gälla för ritning.

Vad som gäller för utmätning gäller också för konkurs.

Kan upphovsrätten utmätas eller tas i anspråk för konkurs om den övergått till någon annan än upphovsmannens arvingar? Det avgörande blir om förvärvaren av upphovsrätt kan överlåta rätten vidare eller inte. Har han ingen överlåtelse rätt i enlighet med huvudregeln i 28 §, tillämpas förbudet även i detta fall men annars inte.²

² NJA II 1961 s 276.

Kapitel 4

Överlåtelse av upphovsrätt till byggnadsverk

4.1. Inledning

Som tidigare sagts ställer URL ett "paket" av rättigheter till förfogande för en upphovsman, så snart han har skapat ett auktorverk. Detta paket kan, vanligen mot ersättning, överlåtas till andra i större eller mindre delar.

Den hittillsvarande framställningen har avsett de *allmänna regler om upphovsrätt* i URL, som bestämmer paketets innehåll. Reglerna innehåller förutom upphovsmannens rättigheter de däremot svarande plikterna som gäller mot var och en som tar befattning med ett auktorverk, vare sig han står i avtalsförhållande till upphovsmannen eller inte.

När det blir fråga om att *överlåta* något av paketets innehåll blir en helt annan typ av regler aktuell.

Vid överlåtelsen använder man sig av avtal av samma slag som köp och entreprenadavtal. De regler som bestämmer dessa avtal skiljer sig i flera avseenden från de allmänna reglerna om upphovsrätt.

Avtalsreglerna binder enbart avtalsparterna, dvs. upphovsmannen och den till vilken han överlåter upphovsrätt. Det förekommer inte straff om man bryter mot avtalet utan blott skadestånd och andra civilrättsliga påföljder. Avtalen regleras inte av de upphovsrättsliga konventionerna, och reglerna blir därför mera skiftande från land till land än de allmänna reglerna om upphovsrätt.

Det finns många olika avtalstyper för överlåtelse av upphovsrätt, såsom avtal om musikframförande, förlagsavtal och filmavtal. 3 kap. URL, som bär rubriken "Upphovsrättens övergång", upptar några få regler som är tillämpliga på alla överlåtelseavtal. Dessutom förekommer vissa regler för några speciella avtalstyper, bland vilka avtal om byggnadsverk inte befinner sig.

4.2. ABK 76

Överlåtelse av upphovsrätt till byggnadsverk sker i stor utsträckning på grundval av ABK 76, dvs Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt-och ingenjörsvksamhet med kommentar och kontraktformulär. ABK 76 har tillkommit som resultat av förhandlingar mellan ett stort antal organisationer och myndigheter i Byggandets Kontraktskommitté (BKK) som företrädare för beställare och Föreningen Sverige Praktiserande Arkitekter (SPA) och Svenska Konsultföreningen som företrädare för konsulter.

ABK 76 har till huvudändamål att reglera helt andra frågor än de rent upphovsrättsliga, nämligen relationerna i allmänhet mellan beställare och konsult i ett projekteringsuppdrag. I den mån frågorna inte är av upphovsrättslig art gäller samma regler i ABK 76 för byggnadsverk i URL:s mening och för byggnad utan upphovsrätt. Dessa regler skall inte behandlas här. Vad som skall behandlas är de regler som i princip gäller enbart för byggnadsverk. Här nöjer sig emellertid ABK 76 med att hänvisa till vad som i URL stadgas. Tanken är att denna skrift – och inte minst detta kapitel – skall ge innehåll åt denna hänvisning.

Den fortsatta framställningen om överlåtelse av upphovsrätt till byggnadsverk utgår från ett praktiskt exempel, nämligen att upphovsrätten skall överlåtas från ett arkitektföretag till en beställare. Det antas att företaget har i sin hand samlat all behövlig upphovsrätt från tex delägare och anställda. Vad som gäller om denna överlåtelse till företaget skall beröras i slutet av detta kapitel.

Vad som sägs om det valda praktiska exemplet får sedan tillämpas med vederbörliga modifikationer på andra fall där upphovsrätt till byggnadsverk överlåts.

4.3. Överlåtelse av egendom – överlåtelse av exemplar

Överlåtelse av *upphovsrätt* till ett byggnadsverk innebär normalt att arkitektföretaget till beställaren överlåter rätten att bygga efter en ritning.

Överlåtelse av sådan rätt får skiljas från överlåtelse av ett *exemplar* av verket. Denna skillnad kommer till synes i 27 § 2 st. Där stadgas att överlåtelse av exemplar inte innefattar överlåtelse av upphovsrätt.

Enligt motiven¹ har man särskilt tänkt på det fallet att någon har köpt en målning eller en skulptur. Köpet ger ingen rätt för köparen att använda originalexemplaret för t ex vykort.

Regeln får tillämpas också på området för byggnadsverk. Att arkitekt-företaget överlämnar en ritning till en möjlig beställare innebär i och för sig inte att beställaren får rätt att bygga ett hus efter ritningen. Det måste komma till något uttryck för arkitektföretagets vilja att överlåta upphovsrätt. Många gånger ligger dock en sådan vilja i sakens natur.

Ett exempel på denna distinktion ger de år 1973 antagna "Tävlingsregler för svenska tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas verksamhetsfält." Av 17 § i reglerna framgår nämligen att inlämnande av ett tävlingsförslag i princip inte innebär att rätten att bygga efter förslagen övergår till arrangören annat än i vissa angivna fall.

Gäller på motsvarande sätt att överlåtelse av upphovsrätt inte innefattar överlåtelse av det exemplar, t ex en byggnadsritning, som används vid utövande av den överlåtna upphovsrätten? I lagmotiven framhålls att denna fråga får avgöras genom avtalstolkning. Huvudregeln antas dock vara att exemplaret inte övergår med äganderätt.² Denna huvudregel får anses gälla på området för byggnadsverk och är för övrigt uttryckt i ABK 76 10 § 1.

Innehållet i överlåtelseavtalet

4.4.1 Allmänna frågor

Innehållet i ett överlåtelseavtal bestäms av parterna. Vad de har enats om kommer med några undantag att gälla. Av dessa undantag skall två nämnas.

Det första avser den för upphovsrättsliga avtal speciella regel som tidigare nämnts, nämligen att *droit moral* i princip inte får efterges genom avtal.

Det andra undantaget avser en 1976 i avtalslagen³ 36 § införd sk

¹ NJA II 1961 s 215.

² NJA II 1961 s 215.

³ Lag 1915 om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

generalklausul, dvs ett mycket allmänt hållet lagbud som lämnar domstolen stor frihet vid bedömning av enskilda fall. Enligt klausulen kan *oskäliga* villkor – i alla avtal – jämkas eller lämnas utan avseende av domstol.⁴ Härvid skall särskild hänsyn tas till behovet av skydd för den som i egenskap av konsument eller annars intar en underlägsen ställning i avtalsförhållandet.

På grund av parternas självbestämmanderätt kan många olika modeller användas för att fylla överlåtelseavtalen med innehåll. Här skall bara nämnas några frågor av upphovsrättslig betydelse som helst bör uttryckligen regleras i varje avtal.

Att det skall finnas ett skriftligt avtal är väl givet. Ett muntligt avtal och muntliga klausuler i samband med ett skriftligt avtal är i och för sig giltiga men bör så långt det är möjligt undvikas, eftersom de lätt medför oklarheter om innehållet och därför kan bädda för framtida tvister.

Det bör anges klart vilken ritning avtalet gäller och vilka grundläggande förutsättningar som skall gälla för ritningens utformning. Av avtalet bör framgå att arkitektföretaget till beställaren överlåter en viss upphovsrätt till ritningen.

Vad denna överlåtna upphovsrätt omfattar bör anges så noggrant som möjligt. Är avsikten att beställaren får bygga blott ett hus anges detta, eventuellt genom det oklarare uttryckssättet att "nyttjanderätt" upplåts utan närmare specifikation. Är avsikten att beställaren får bygga flera hus, anges detta. Gäller beställningen ett typhus, bör omfattningen av rätten att utnyttja ritningen anges, åtminstone i de fall då användningen är begränsad i något avseende.

Slutligen bör avtalet uppta en bestämmelse om tidpunkten då ritningen skall överlämnas och en bestämmelse om ersättningen.

Vad som i övrigt intas i ett avtal beror i hög grad på om avtalet avser ett mera ovanligt objekt, vilka parterna är och om någon av parterna har speciella önskemål som framställs i samband med att avtalet sluts.

Det är knappast rationellt att i normala fall reglera andra frågor som kanske aldrig kommer att aktualiseras i avtalsförhållandet. En diskussion om dessa frågor kan ta onödigt lång tid och kan i onödan avslöja meningsskiljaktigheter mellan parterna.

⁴ När generalklausulen infördes i 36 § upphävdes en liknande regel i URL 29 § för överlåtelseavtal enligt URL.

Med den metod att skriva avtal som här har skisserats kan det givetvis inte så sällan inträffa att parterna står inför en fråga som inte är reglerad i det skriftliga avtalet. Parterna kan härvid ha olika meningar om hur frågan skall avgöras.

I denna situation bör man söka fastställa, om frågan är reglerad genom muntlig överenskommelse. Beställaren kan sålunda ha ställt en fråga på en detaljpunkt som arkitektföretagets representant besvarat på ett visst, för beställaren acceptabelt sätt.

Nästa steg blir att undersöka, om en reglering av frågan får *anses* vara avtalad eller, som det också brukar uttryckas, *framgår av omständigheterna*, särskilt i samband med att avtalet slöts. Tidpunkten då ritningen skall vara färdig har inte angivits i avtalet eller avtalats muntligen. Arkitektföretaget har dock informerats om att den byggnad ritningen avser måste stå färdig vid en viss bestämd tidpunkt. Det kan då anses framgå av omständigheterna att ritningen måste vara färdig vid en sådan tid att byggnaden sedan kan färdigställas till den aktuella tidpunkten.

Om en reglering varken är avtalad eller får anses vara avtalad, får man utröna, om det utanför det enskilda avtalsförhållandet finns någon allmän regel som kan tillämpas i detta förhållande.

En regel kan finnas i ett generellt avtal sådant som ABK 76 (1). En regel kan också framgå av en sedvänja inom branschen (2). Slutligen kan en regel återfinnas i lag eller rättspraxis (3). Om flera olika regler konkurrerar vinner den regel som man träffar på först i den ordning som just angivits.

Regler av denna typ som kompletterar avtalet, när parterna själva inte avtalat eller får anses ha avtalat om saken, skall behandlas i det följande. En part som inte vill godta en viss kompletterande regel har då att ta upp frågan under avtalsförhandlingarna och försöka få den reglerad på annat sätt.

4.4.2 Vidareöverlåtelse av upphovsrätten

I vad mån kan beställaren överlåta den upphovsrätt han förvärvat vidare utan arkitektföretagets medgivande?

För denna fråga finns regler i URL 28 § som får anses vara tillämpliga även på byggnadsverk.

Huvudregeln är att beställaren inte har rätt att överlåta rätten vidare. Regeln anses vara motiverad av såväl ekonomiska som ideella intressen hos upphovsmannen eller hans rättsinnehavare. En vidareöverlåtelse kan minska det ekonomiska utbytet av verket och i särskilda fall leda till att en för arkitektföretaget helt okänd person förfogar över byggnadsverket på ett sätt som medför ideella skador.⁵

Från huvudregeln finns emellertid ett undantag. Ingår den överlåtna upphovsrätten i en rörelse, t ex ett byggnadsföretag, får den överlåtas i samband med överlåtelse av rörelsen eller del därav. Den som överlåter sin rörelse svarar dock fortfarande gentemot arkitektföretaget för avtalets fullgörande, t ex för utbetalning av överenskomna ersättningar.

Vad gäller om en vidareöverlåtelse är högst motiverad utan att upphovsrätten ingår i en rörelse? En privatperson blir tvungen att avbryta arbetet med att i egen regi uppföra en privatvilla för sin familjs bruk på grund av förflyttning, dödsfall eller skilsmässa.

I praktiken torde ett arkitektföretag knappast motsätta sig att beställaren överlåter sin upphovsrätt till någon som skall överta bygget, särskilt som beställaren fortfarande svarar tillsammans med den nye byggherren för avtalets fullgörande. Skulle företaget av någon omotiverad anledning sätta sig på tvären, finns det skäl att göra en analogi, dvs tillämpa URL:s regel vid överlåtelse av rörelse även på detta fall.

Däremot kan någon analogi inte komma i fråga i ett annat fall. Som tidigare angivits⁶ kan upphovsrätten inte utmätas eller ingå i konkursboet hos någon som inte har rätt att vidareöverlåta upphovsrätten. Upphovsrätten är inte heller tillgänglig för försäljning underhand i samband med beställarens obestånd.

För undvikande av missförstånd kan påpekas att förbudet mot överlåtelse gäller enbart rätten att överlåta själva *upphovsrätten*. Regeln i 28 § hindrar inte att en ritning eller en byggnad, dvs ett *exemplar* av byggnadsverket, som befinner sig i beställarens ägo, överlåts vidare utan arkitektföretagets medgivande. Sker en sådan överlåtelse följer ju

⁵ Jfr NJA II 1961 s 225.

⁶ s 54.

därmed inte någon rätt att bygga efter den överlåtna ritningen eller byggnaden.

4.4.3 Utnyttjande av upphovsrätten utöver avtalet

ABK 76 gäller ju för såväl upphovsrättsligt skyddade som upphovsrättsligt icke skyddade prestationer.

ABK 76 10 § 2 2 st innehåller denna bestämmelse:

"Om beställaren vill nyttja resultatet (av konsultens uppdrag) utöver vad som avsetts med uppdraget skall konsulten beredas tillfälle att yttra sig."

Frågan blir nu om bestämmelsen i 2 st gäller även för upphovsrättsligt skyddade prestationer. Arkitektföretaget skulle i så fall inte kunna motsätta sig att beställaren utnyttjar byggnadsverket utöver vad avtalet stadgar utan får nöja sig med att beredas tillfälle att yttra sig.

Mot en sådan avtalstolkning talar övervägande skäl.

Ett 3 st av 10 § 2 har följande lydelse:

"I den mån resultatet av uppdraget är skyddat av upphovsrättslagen, mönsterskyddslagen eller annan dylik lagstiftning gäller vad i dessa lagar stadgas."

Vad stadgas i URL om ett utnyttjande av byggnadsverket utöver vad avtalet stadgar? Upphovsmannen har sin ensamrätt att utnyttja verket, som han kan överlåta till en utomstående i den omfattning han önskar. Har han överenskommit om en viss omfattning i ett överlåtelseavtal, skulle det vara främmande för URL:s anda att en sådan överenskommelse skulle medföra att upphovsrätten kunde utnyttjas i en större, teoretiskt sett obegränsad omfattning. När vidareöverlåtelse inte får ske utan avtal, så ligger i linje härmed att utnyttjandet av upphovsrätten utöver avtalet inte heller får ske utan särskild överenskommelse.

Vidare är att märka att det finns en grundläggande skillnad mellan sådana prestationer enligt 10 § som är upphovsrättsligt skyddade och sådana som saknar skydd. De skyddade prestationerna kan inte efterbildas av vare sig beställare eller andra utomstående utan arkitektföretagets medgivande. De icke skyddade prestationerna kan efterbildas av alla utomstående. Arkitektföretaget kan visserligen skydda sig mot en beställare men enbart på avtalsbasis. Den starkare ställning som

arkitektföretaget intar när det är upphovsmännens rättsinnehavare bör rimligen avspegla sig i att rätten att utnyttja dess resultat utöver avtalet endast gäller för icke skyddade prestationer och inte för byggnadsverk.

Slutsatsen blir därför att beställaren inte har någon rätt att utnyttja ett byggnadsverk utöver avtalet, om inte särskild överenskommelse här-om träffas.

4.4.4 I vad mån får överlåtet byggnadsverk ändras?

Utöver reglerna om vidareöverlåtelse innehåller URL 28 § en regel om ändring av verk, till vilket upphovsrätt överlåtits. Utan särskild överenskommelse har den till vilken upphovsrätt överlåtits inte rätt att ändra verket.

Denna regel har på området för byggnadsverk betydelse endast för en ritning. Har en byggnad byggts efter ritningen, har ägaren till byggnaden enligt 13 § rätt att göra de ändringar han önskar utan upphovsmannens lov.

Det synes vara ovanligt att en viss rätt att ändra en ritning blir uttryckligen, skriftligen eller muntligen, avtalad.

En sådan rätt kan dock ibland framgå av omständigheterna. Från auktoritetskommitténs betänkande kan man hämta två sådana fall.

Det ena fallet är att verket vid överlåtelsen inte föreligger slutligt utformat utan endast som ett förslag eller en skiss. Det är ganska naturligt att en viss justering av förslaget eller skissen kan ske innan man börjar att bygga.

Det andra fallet är att det vid uppförande av en byggnad kan anses av tekniska eller ekonomiska skäl motiverat att i viss utsträckning frångå den ursprungliga arkitekturritningen; omständigheterna härvid kan vara sådana att arkitekten inte bör ha rätt att motsätta sig ändringen.⁷

Mot kommitténs bedömning av dessa fall synes akademien för de fria konsterna ha reagerat i sitt remissvar över kommitténs förslag. Akademien menade att en beställare inte bör ha rätt att frångå ritningar till byggnadsverk vare sig de är på skiss-, huvudritnings- eller arbetsrit-

⁷ NJA II 1961 s 224.

ningsstadiet. Som svar på invändningen framhöll departementschefen blott att man måste ta hänsyn till inte blott vad som uttryckligen avtalats utan också till samtliga övriga omständigheter, främst den sedvana som kan ha utbildat sig i branschen.⁸

Någon sedvana inom branschen som medger en ändringsrätt för beställaren kan enligt uppgift inte spåras. I den mån en viss ändringsrätt förekommer torde den främst framgå av omständigheterna i det enskilda fallet.

4.4.5 Beställarens skydd mot likartade överlåtelse

Arkitektföretaget har överlåtit rätten till beställaren att bygga en byggnad av viss utformning. Har beställaren något skydd mot att arkitektföretaget överlåter en liknande rätt till någon annan beställare? Denna fråga synes sällan vara reglerad i avtal.

Ett ganska klart fall där ett sådant skydd måste finnas är att en byggnad har fått en ovanlig utformning som bryter den vanliga stads- eller landskapsbilden. Arkitektföretaget bör avhålla sig från direkta efterbildningar av denna byggnad, i varje fall av helheten.

Unika element i byggnaden som tillkommit efter önskemål från beställaren bör inte utnyttjas av arkitektföretaget i nya projekt. Överhuvudtaget bör aktsamhet iakttagas i de fall där beställaren genom krav och önskemål påverkat projekteringen.

Ju mindre krav på originalitet som beställaren har haft desto större frihet torde tillkomma arkitektföretaget att utnyttja liknande lösningar för andra projekt. Det finns ett bestämt och legitimt intresse att vunna erfarenheter kan utnyttjas utan alltför snäva begränsningar.

4.5. Anställdas upphovsrätt

I det exempel som har använts i detta kapitel har det antagits att arkitektföretaget i sin hand har samlat all behövlig upphovsrätt från tex delägare och anställda.

Något skall nu sägas om överlåtelse av denna upphovsrätt från de verkliga upphovsmännen till arkitektföretaget.

⁸ Prop 1960: 17 s 179–180.

När det gäller delägare uppstår knappast några problem. Delägarna har ju beslutat att bedriva sin verksamhet inom ramen för ett arkitektföretag, vanligen ett aktieföretag. De kommer därför att tillse att företaget från dem förvärvar all upphovsrätt som behövs för att företaget på ett tillfredsställande sätt skall kunna bedriva sin verksamhet.

När det gäller anställda är problemen kanske inte alltid lika lätta att lösa.

I Anställningsavtal och Anställningsnormer för privata arkitektkontor, som antagits av Svenska Arkitekters Riksförbunds styrelse 1958, heter det i 14 §:

”Upphovsmannarätten till konstnärligt verk, som skapats i samband med utförandet av till arbetsgivaren lämnat uppdrag, tillkommer denne utan inskränkning därav att den anställde medverkat vid uppdragets utförande.”

Denna avtalsbestämmelse synes ha gällt under åtskilliga år. Vid förhandlingar 1972 har dock parterna i branschen överenskommit om att utreda frågan om anställdas rätt till verk som de skapat i anställningen. Någon sådan utredning synes dock ännu inte ha kommit till stånd.

Frågan är inte reglerad i URL. I motiven finns dock några uttalanden.

Det sägs att inom vissa anställningsförhållanden anställningsavtalet i regel torde innebära att upphovsmannen till arbetsgivaren överlåter hela sin förfoganderätt till de arbeten han skapar i anställningen. ”Det torde sålunda få anses att konstnärer, som äro anställda i konstindustri eller på reklambyråer, icke erhålla någon förfoganderätt till de arbeten de skapa i tjänsten utan att denna i sin helhet övergår på företaget.”⁹ Under remissbehandlingen gjorde ett par organisationer för anställda på detta område invändningar mot att en sådan regel gällde.¹

De områden som nämndes i motiven ligger otvivelaktigt ganska nära arkitektföretagen. Motivuttalandena gällde dock en situation som förelåg för relativt länge sedan. Man kan därför inte utan en särskild undersökning utgå från att de är helt representativa i dagens situation. 1972 års förslag att utreda frågan antyder också att rättsläget kan vara föremål för delade meningar.

⁹ NJA II 1961 s 213. Jfr även s 93, 225–226.

¹ Prop 1960: 17 s 180.

Det finns emellertid ett avgörande skäl för att inte föra diskussionen om denna fråga vidare.

Den sk upphovsrättsutredningen har bl a till uppgift att överväga frågan om upphovsrättens övergång i anställningsförhållanden.² Frågan är just nu under behandling, men något förslag till lösning av frågan har utredningen ännu inte framlagt.

Det finns därför anledning att uppskjuta den fortsatta diskussionen till dess utredningen har presenterat sitt förslag och kanske också till dess en lagreglering i ämnet har antagits av riksdagen.

² Jfr text Olsson s 148.

Kapitel 5

Några särskilda frågor

5.1. Inledning

Den som innehar upphovsrätt till ett byggnadsverk kommer ofta i kontakt med andra skyddade produkter som har nära samband med byggnadsverk.

Ett par av dessa skyddade produkter skall här beröras, nämligen ritning som inte utgör byggnadsverk, karta och fotografisk bild av byggnadsverk.

5.2. Upphovsrätt till ritning som inte utgör byggnadsverk

Som tidigare visats utgör ofta blott en del av en byggnad ett byggnadsverk, vilket betyder att endast en del av en och samma ritning till byggnaden kan anses som byggnadsverk.

Detta hindrar dock inte att även den del av ritningen som inte utgör byggnadsverk kan vara skyddad. Ritningen kan nämligen som ritning betraktad var unik och därför skyddad som alla andra unika produkter. I praktiken torde dock en byggnadsritning vanligen vara tämligen rutinmässigt utförd och därför oskyddad.

Vad nu sagts gäller givetvis även om ritningen inte alls innefattar något byggnadsverk.

Om ritningen i sig är unik, tillhör den en särskild typ av litterärt verk som nämns i URL 1 § 2 st, närmare bestämt ett i teckning utfört verk av beskrivande art.¹ Även en modell av en byggnad kan falla under samma stadgande såsom ett i plastisk form utfört verk av beskrivande art.

¹ Jfr NJA 1961 II s 27–28.

En ritning av detta slag följer inte reglerna i URL för byggnadsverk eller annat konstnärligt verk utan reglerna för litterärt verk i allmänhet. Härigenom uppstår åtminstone *en* viktig skillnad. Om någon har fått tillgång till en ritning av annat än byggnadsverk får han inte utan upphovsmannens medgivande kopiera denna men väl bygga efter den, vilket ju inte är tillåtet när ritningen utgör ett byggnadsverk.

5.3. Upphovsrätt till karta i samband med byggnadsverk

Byggnadsverk är ofta presenterade i anslutning till en karta. Det kan därför vara av intresse att notera att en karta ofta torde vara unik och därvid skyddad. Karta nämns för övrigt i lagtexten som ett exempel på ett verk enligt URL 1 § 2 st.

Skyddet för karta avser givetvis inte de fakta som ligger bakom en karta utan urvalet av fakta, sättet att kombinera dem osv.²

Det kan tilläggas att officiell karta som ingår i handling som upprättas hos myndighet alltid är skyddad, även om handlingen innefattar författning eller beslut eller yttrande av myndighet (URL 9 § 2 st).³

5.4. Rätten till fotografi

Det är ju vanligt att det framställs en fotografisk bild (fotografi) av ett byggnadsverk. Fotografiet blir att betrakta även som ett exemplar av byggnadsverket.⁴ Här skall beröras blott det praktiska fallet att fotografiet framställs på *uppdrag* av den som är sysselsatt med ett byggnadsprojekt.

Den som framställer fotografiet får fotografirätt enligt 1960 års fotografilag (FotoL), som snarast kan betraktas som en utbruten och förenklad del av URL. Fotografirätten tillkommer *fotografen*, dvs den som knäpper av kameran och inte den som arrangerar bilden.

² NJA II 1961 s 28, 31–32.

³ Med officiell karta avses endast sådan karta som det enligt instruktioner eller andra beslut av statsmakterna åligger verk och myndigheter att upprätta och ge ut oberoende av beställning. Tex förrättningskartor som upprättas inom fastighetsbildningsmyndigheterna för fastighetsbildnings- eller planändamål är oskyddade eftersom de upprättas vid förrättning som påbörjas efter ansökan. Se prop 1973: 15 s 154–160.

⁴ Jfr NJA II 1961 s 392.

Vad som skyddas är en *fotografisk bild*. Som fotografisk bild anses även vad som framställs genom ett med fotografi jämförligt förfarande (FotoL 1 §). Med *fotografisk bild* förstås enligt lagmotiven bild, som uppkommit genom inverkan av ljus på därför känsliga ämnen.⁵ I uttrycket *bild* anses ligga en begränsning. En fotografisk kopia i originalstorlek av en affärshandling, ritning o d kan knappast anses som "bild" och saknar därför skydd. Skydd kan däremot uppkomma om speciella metoder använts, tex för att framhäva detaljer, tydliggöra tillägg och överstrykningar o d. Vidare anses en mikrofilm av en handling principiellt vara skyddad.⁶

Vad som skyddas är blott själva fotografiet. Av motivet, tex en ritning, får alltid nya fotografier framställas.

Till skillnad från auktorverk behöver ett fotografi inte vara unikt för att skyddas. Även enkla lekmanafotografier åtnjuter skydd. Vissa kvalificerade fotografier har dock en längre skyddstid än andra fotografier. För ett fotografi som har konstnärligt eller vetenskapligt värde är skyddstiden densamma som för ett auktorverk, dvs 50 år efter fotografens död. Övriga fotografier har en betydligt kortare skyddstid: 25 år efter det år då fotografiet framställdes.

Det torde inte vara nödvändigt att tränga alltför djupt in i FotoL:s regler. Skälet härtill är att FotoL 14 § 1 st innehåller ett stadgande att fotografirätten till ett beställt fotografi tillkommer beställaren, om inte annat avtalas. Vid överlåtelsen synes även droit moral kunna ingå, eftersom denna inte, som i URL 27 §, undantas i lagtexten. FotoL:s regler om droit moral i 2 § innehåller inte heller något förbud mot eftergift av rätten. Av ett rättsfall från tiden för FotoL:s tillkomst framgår, att själva originalfotografiet, dvs normalt ett negativ, kvarblir i fotografens ägo, om inte annat avtalats. Rättsfallet är sannolikt fortfarande giltigt, om inte i speciella fall en annan sedvana utbildats.⁷ Om en beställare vill framställa nya kopior av fotografiet utan att anlita fotografen eller begära negativet av denne, bör han därför vid beställningen träffa särskild överenskommelse om förvärv av negativet.

⁵ NJA II 1961 s 391.

⁶ Jfr NJA II 1961 s 392. – Av rättsfallet NJA 1979 s 70 framgår att FotoL normalt inte är tillämplig på reprofiler, dvs filmmaterial som används vid offsetförfarande. Jfr om rättsfallet Danowsky-Ehne-Luterkort s 57–58.

⁷ NJA 1946 s 501. Att rättsfallet fortfarande är giltigt antogs i det nyss nämnda rättsfallet NJA 1979 s 70 av Grafiska Industriförbundet och av två av högsta domstolens ledamöter (se s 83). Jfr dock Danowsky-Ehne-Luterkort s 52–57.

Förkortningar

ABK 76	Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsverksamhet
FotoL	Lag 1960 om rätt till fotografisk bild
JFT	Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland
kap	kapitel
NIR	Nordiskt Immateriellt Rättsskydd
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv Avd. I Tidskrift för lagskipning
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv Avd. II Tidskrift för lagstiftning m m
prop	proposition
SOU	statens offentliga utredningar
st	stycket
SvJT	Svensk Juristtidning
TF	Tryckfrihetsförordningen 1949
URL	Lag 1960 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Källor och Litteratur

(anges, om annat inte sägs, med förkortad titel eller enbart författarnamnet)

SOU 1956: 25 Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk.

Lagförslag av Auktorrättskommittén.

Prop 1960: 17 med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m. m.

NJA II 1961 Nr 1. Upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Rätt till fotografisk bild. – Artikeln, som är redigerad av Regner, N, är även utgiven i särtryck.

Prop 1973: 15 Ändringar i upphovsrättslagen m m.

Tillämpningsförfordningen rörande andra länder, Bernkonventionen och Världskonventionen är återgivna i Bernitz, U – Lokrantz Bernitz, A – Essén, E., Immaterialrättslagstiftningen 1979.

ABK 76 Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörverksamhet med kommentar och kontraktsformulär.

Svenska Arkitekters Riksförbund. Anställningsavtal och Anställningsnormer för Privata arkitektkontor. 1958.

Tävlingsregler för svenska tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas verksamhetsfält (godkända 1973).

Bergström, S, Lärobok i upphovsrätt 1980.

Danowsky, P – Ehne, J-E -Luterkort, G, Bildrätt 1980.

Fromm, F K – Nordemann W, Urheberrecht 4 uppl 1979.

Hesser, T, Rätten till text och bild 8 uppl 1976.

Karnell, G, Något om arkitektens upphovsrätt. Arkitekten 1969 s 450 ff.

Karnell, G, Upphovsrätt och närstående rättigheter samt fotografirätt. 1979 (citerad Karnell, Upphovsrätt).

Koktvedgaard, M, Immaterialretspositioner 1965.

Ljungman, S, Något om verkshöjd. Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm 1969 s 179 ff.

Ljungman, S, Svensk rättspraxis. Upphovsrätt och fotografirätt 1957–1976. SvJT 1977 s 514 ff (citerad Ljungman, SvJT 1977).

Lund, T, Ophavsret 1961.

Lögberg, Å, Upphovsrätten och fotografirätten 5 uppl 1978.

Lögberg, Å, Auktorrätt och film 1957 (citerad Lögberg, Auktorrätt).

Meinander, R, Det upphovsrättsliga skyddet av arkitektur. JFT 1978 s 163 ff.

Olsson, A H, Copyright. Svensk och internationell upphovsrätt 2 uppl 1978.

Strömholm, S, Teaterrätt 1971.

Weincke, W, Ophavsret 1976.

Utdrag ur lagen den 30 december 1960 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

1 kap. Upphovsrättens föremål och innehåll

1 §. Den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, vare sig det utgör skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal, musikaliskt eller sceniskt verk, filmverk eller alster av bildkonst, byggnadskonst eller brukskonst eller kommit till uttryck på annat sätt.

Till litterärt verk hänföres karta, så ock annat i teckning eller grafik eller i plastisk form utfört verk av beskrivande art.

2 §. Upphovsrätt innefattar med de inskränkningar som nedan stadgas, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar därav och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konstart eller i annan teknik.

Såsom framställning av exemplar anses även att verket överföres på anordning, genom vilken det kan återgivias.

Verket göres tillgängligt för allmänheten då det framföres offentligt, så ock då exemplar därav utbjudes till försäljning, uthyrning eller utlåning eller eljest sprides till allmänheten eller visas offentligt. Lika med offentligt framförande anses framförande som i förvärvsverksamhet anordnas inför en större sluten krets.

3 §. Då exemplar av ett verk framställles eller verket göres tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver.

Ett verk må icke ändras så, att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränkes; ej heller må verket göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen.

Sin rätt enligt denna paragraf kan upphovsmannen med bindande verkan eftergiva endast såvitt angår en till art och omfattning begränsad användning av verket.

4 §. Den som översatt eller bearbetat ett verk eller överfört det till annan litteratur- eller konstart har upphovsrätt till verket i denna gestalt, men han äger icke förfoga däröver i strid mot upphovsrätten till originalverket.

Har någon i fri anslutning till ett verk åstadkommit ett nytt och självständigt verk, är hans upphovsrätt ej beroende av rätten till originalverket.

5 §. Den som genom att sammanställa verk eller delar av verk, åstadkommit ett litterärt eller konstnärligt samlingsverk har upphovsrätt till detta, men hans rätt inskränker icke rätten till de särskilda verken.

6 §. Har ett verk två eller flera upphovsmän, vilkas bidrag icke utgöra självständiga verk, tillkommer upphovsrätten dem gemensamt. De äga dock var för sig beivra intrång i rätten.

7 §. Såsom upphovsman anses, där ej annat visas, den vars namn eller ock allmänt kända pseudonym eller signatur på sedvanligt sätt utsättes på exemplar av verket eller angives då detta göres tillgängligt för allmänheten.

Är ett verk utgivet utan att upphovsmannen är angiven såsom i första stycket sägs, äger utgivaren, om sådan är nämnd, och eljest förläggaren företräda upphovsmannen, till dess denne blivit angiven på ny upplaga eller genom anmälan i justitiedepartementet.

8 §. Ett verk anses offentliggjort, då det lovligen gjorts tillgängligt för allmänheten.

Verket anses utgivet, då exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller eljest blivit spridda till allmänheten.

9 §. Författningar, beslut av myndighet, av svensk myndighet avgivna yttranden samt officiella översättningar av sådana texter äro icke föremål för upphovsrätt.

Utan hinder av vad sålunda är stadgat må upphovsrätt göras gällande till officiell karta, alster av bildkonst, musikaliskt verk och diktverk i den mån sådant verk ingår i handling som avses i första stycket. Alster av bildkonst, musikaliskt verk och diktverk må dock återgivnas utan upphovsmannens samtycke. För sådant återgivande äger upphovsmannen rätt till ersättning såvida icke verket återgives i samband med myndighets verksamhet. Ersättning utgår ej heller om verket återgives i samband med redogörelse för mål eller ärende i vilket verket förekommit och det sker endast i den omfattning som betingas av ändamålet med redogörelsen.

Vid återgivande enligt andra stycket äga bestämmelserna i 26 § motsvarande tillämpning.

10 §. Har ett verk registrerats såsom mönster enligt vad därom är stadgat, må utan hinder därav upphovsrätt till verket göras gällande.

Fotografisk bild är icke föremål för upphovsrätt enligt denna lag; om rätt till sådan bild gäller vad särskilt är stadgat.

2 kap. Inskränkningar i upphovsrätten

11 §. Av offentliggjort verk må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål.

Vad i första stycket sägs medför ej rätt att för eget bruk låta annan framställa bruksföremål eller skulptur eller genom konstnärligt förfarande efterbilda annat konstverk, ej heller rätt att utföra byggnadsverk.

12 §. Med regeringens tillstånd och på de villkor, som däri angivas, må arkiv och bibliotek för sin verksamhet framställa exemplar av verk genom fotografi.

13 §. Byggnad eller bruksföremål må av ägaren ändras utan upphovsmannens lov.

14 §. Ur offentliggjort verk må, i överensstämmelse med god sed, citat göras i den omfattning som betingas av ändamålet.

I kritisk eller vetenskaplig framställning må ock i anslutning till texten återgivas offentliggjort konstverk. Återgivas i populärvetenskaplig framställning två eller flera konstverk av samma upphovsman, äger han rätt till ersättning.

15 §. I tidning eller tidskrift må ur annan tidning eller tidskrift intagas artikel i religiös, politisk eller ekonomisk dagsfråga, såframt ej förbud mot eftertryck är utsatt.

Offentliggjort konstverk må avbildas i tidning eller tidskrift i samband med redogörelse för dagshändelse; dock gäller detta icke verk, som tillkommit för att återgivas i dylik publikation.

15 a §. Lärare och andra som på grund av skriftligt avtal ingånget av en organisation av upphovsmän har rätt att för sin undervisning framställa exemplar av verk genom reprografiskt förfarande får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivna verk av upphovsmän som ej företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet har ingåtts mellan å ena sidan staten, en kommun, en landstingskommun eller den som annars bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former och å andra sidan en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området.

Mångfaldigande enligt första stycket får ej ske, om upphovsmannen hos någon av de avtalslutande parterna har meddelat förbud mot det.

Framställning av exemplar enligt första stycket får avse endast verk av det slag om omfattas av avtalet med organisationen. Även i övrigt gäller de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivs i avtalet. Framställt exem-

plar får ej utnyttjas annat än inom sådan undervisningsverksamhet som avses i avtalet.

En upphovsman vars verk har mångfaldigats med stöd av första stycket skall i fråga om ersättning som lämnas enligt avtalet och i fråga om förmåner från organisationen som väsentligen bekostas genom ersättningen vara likställd med organisationens medlemmar. Upphovsmannen har dock alltid oberoende av detta rätt till ersättning som hänför sig till mångfaldigandet, om han begär det inom tre år efter utgången av det år då mångfaldigandet ägde rum. I avtalet får med bindande verkan för upphovsmannen föreskrivas att krav på sådan ersättning får riktas endast mot organisationen.

16 §. I samlingsverk till bruk vid gudstjänst eller undervisning, sammanställt ur verk från ett större antal upphovsmän, må återgivas mindre delar av litterärt eller musikaliskt verk eller sådant verk av ringa omfång, såframt fem år förflutit efter det år, då verket utgavs. I anslutning till texten må återgivas konstverk, därest fem år förflutit efter det år, då verket offentliggjordes. Verk som tillkommit för att brukas vid undervisning må ej medtagas i samling för sådant ändamål.

För återgivande som avses i denna paragraf äger upphovsmannen rätt till ersättning.

17 §. Inom undervisningsverksamhet må för tillfälligt bruk exemplar av offentliggjort verk framställas genom ljudupptagning; dock må grammofonskiva eller liknande anordning, som framställts i förvärvssyfte, ej direkt eftergöras. Exemplar som framställts med stöd av denna paragraf må ej utnyttjas på annat sätt.

18 §. Av utgivet litterärt eller musikaliskt verk må exemplar framställas i blindskrift.

Bibliotek och organisation må, med regeringens tillstånd och på de villkor som däri angivas, framställa exemplar av utgivet litterärt verk genom ljudupptagning, att användas för utlåning till blinda och andra svårt vanföra.

19 §. Då ett musikaliskt verk framföres med text, må till bruk för åhörarna texten återgivas i konsertprogram eller dylikt.

20 §. Verk som är utgivet må framföras offentligt vid gudstjänst eller undervisning.

Utgivet verk må ock framföras offentligt vid tillfälle, där framförande av sådana verk ej är det huvudsakliga samt tillträdet är avgiftsfritt och anordnandet sker utan förvärvssyfte. Det må jämväl framföras offentligt i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte, om den som framför verket eller, vid framförande i samverkan, alla de medverkande göra det utan ersättning.

Vad i denna paragraf är stadgat gäller ej sceniskt verk eller filmverk.

21 §. Vid information om dagshändelse genom ljudradio, television, direkt överföring eller film må verk som synes eller höres under dagshändelsen återgivas i den omfattning som betingas av informationssyftet.

22 §. Har radio- eller televisionsföretag rätt att i utsändning återgiva verk, må företaget ock, under villkor som regeringen bestämmer, för bruk vid egna utsändningar upptaga verket på anordning, genom vilken det kan återgivas. Om rätten att göra sålunda upptaget verk tillgängligt för allmänheten gäller vad eljest är stadgat.

Svenskt radio- eller televisionsföretag som regeringen bestämmer må, om företaget på grund av avtal med organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att utsända litterära och musikaliska verk, jämväl utsända utgivet dylikt verk av upphovsman som icke företrädes av organisationen; för utsändningen äger upphovsmannen rätt till ersättning. Vad sålunda stadgats gäller dock icke sceniskt verk, ej heller annat verk om upphovsmannen meddelat förbud mot utsändning eller det eljest föreligger särskild anledning antaga att han motsätter sig utsändningen.

22 a §. Har företag som avses i 22 § första stycket rätt att i utsändning återgiva verk, må företaget för att säkerställa framtida bevisning om innehållet i program upptaga verket på anordning genom vilken det kan återgivas. Har sådan upptagning dokumentariskt värde, må den bevaras i arkiv som avses i lagen (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar.

Upptagning som avses i första stycket får utnyttjas endast för bevisändamål, om ej annat följer av 22 c §.

22 b §. För bevarande i arkiv som sägs i 22 a § må arkivet överföra offentliggjort filmverk på anordning genom vilken det kan återgivas.

22 c §. Har exemplar av offentliggjort verk överlämnats till arkiv som sägs i 22 a §, må arkivet framställa enstaka exemplar av verket, om det är påkallat från beredskaps- eller skyddssynpunkt. Arkivet må även framställa enstaka exemplar för forskningsändamål. Exemplar som framställts med stöd av denna paragraf må ej utnyttjas för annat ändamål.

23 §. Sedan litterärt eller musikaliskt verk utgivits, må exemplar, som omfattas av utgivningen, spridas vidare ävensom visas offentligt; dock må noter till musikaliskt verk ej utan upphovsmannens samtycke uthyras till allmänheten.

24 §. Annan hos svensk myndighet upprättad handling än som avses i 9 § första stycket må återgivas utan upphovsmannens samtycke. Vad nu sagts gäller dock icke officiell karta, teknisk förebild, verk som framställts för undervisning eller utgör resultat av vetenskaplig forskning, alster av bildkonst, musi-

kaliskt verk, diktverk eller verk, varav exemplar i samband med affärsverksamhet genom myndighets försorg tillhandahållas allmänheten.

Vad som muntligen eller skriftligen anföres inför myndighet eller i statlig eller kommunal representation eller vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter må likaledes återgivras utan upphovsmans samtycke; dock att utlåtanden, såsom bevis åberopade skrifter och dylikt må återgivras allenast i samband med redogörelse för mål eller ärende vari de förekommit och i den omfattning som betingas av ändamålet med redogörelsen. Upphovsman äger ensam utgiva samling av sina anföranden.

24 a §. Allmän handling skall utan hinder av upphovsrätt tillhandahållas i den ordning 2 kap tryckfrihetsförordningen stadgar.

25 §. Sedan upphovsmannen överlåtit exemplar av konstverk eller verket utgivits, må exemplar, som överlåtit eller omfattas av utgivningen, spridas vidare samt verket visas offentligt på annat sätt än genom film eller i television.

Konstverk som avses i första stycket må medtagas vid inspelning och visning av film eller televisionsprogram, om återgivningen är av underordnad betydelse med hänsyn till filmens eller programmets innehåll.

Konstverk, som ingår i en samling eller som utställs eller utbjudes till salu, må avbildas i katalog eller meddelande om utställningen eller försäljningen. Konstverk må även eljest avbildas om det är stadigvarande anbragt på eller vid allmän plats utomhus.

Byggnad må fritt avbildas.

26 §. Bestämmelserna i detta kapitel medföra icke inskränkning i upphovsmannens rätt enligt 3 § i vidare mån än som följer av vad i 13 § sägs.

Då med stöd av bestämmelse i detta kapitel ett verk återgives offentligt, skall källan nämnas i den omfattning och på det sätt god sed kräver. Verket må icke utan upphovsmannens samtycke ändras i vidare mån än som kräves för den medgivna användningen.

3 kap. Upphovsrättens övergång

Allmänna bestämmelser om överlåtelse

27 §. Upphovsrätt må, med den begränsning som följer av vad i 3 § sägs, helt eller delvis överlåtas.

Överlåtelse av exemplar innefattar icke överlåtelse av upphovsrätt. I fråga om beställd porträttbild äger upphovsmannen dock icke utöva sin rätt utan tillstånd av beställaren eller, efter dennes död, av hans efterlevande make och arvingar.

Beträffande överlåtelse av upphovsrätt i vissa särskilda avseenden stadgas i 30–40 §§; dock skola nämnda bestämmelser tillämpas allenast i den mån ej annat avtalats.

28 §. Om ej annat avtalats, äger den till vilken upphovsrätt överlåtits icke ändra verket samt ej heller överlåta rätten vidare. Ingår rätten i en rörelse, må den överlåtas i samband med överlåtelse av rörelsen eller del därav; överlåtaren svarar dock alltiämt för avtalets fullgörande.

29 §. Upphövd.

— — —

Upphovsrättens övergång vid upphovsmannens död, m m

41 §. Efter upphovsmannens död äga reglerna om giftorätt, arv och testamente tillämpning på upphovsrätten. Avträdes boet till förvaltning av boutredningsman, äger denne icke utan dödsbodelägarnas samtycke utnyttja verket på annat sätt än förut skett.

Upphovsmannen äger genom testamente, med bindande verkan även för efterlevande make och bröstarvingar, giva föreskrifter om rättens utövande eller bemyndiga annan att meddela dylika föreskrifter.

42 §. Upphovsrätt må ej tagas i mät hos upphovsmannen själv eller hos någon, till vilken rätten övergått på grund av giftorätt, arv eller testamente. Samma lag vare beträffande manuskript, så ock i fråga om exemplar av sådant konstverk som ej blivit utställt, utbudet till salu eller eljest godkänt för offentliggörande.

4 kap. Upphovsrättens giltighetstid

43 §. Upphovsrätt till ett verk gäller intill utgången av femtionde året efter det år, då upphovsmannen avled, eller, beträffande verk som i 6 § sägs, efter den sist avlidne upphovsmannens dödsår.

44 §. För verk, som offentliggjorts utan att upphovsmannen blivit angiven med sitt namn eller med sin allmänt kända pseudonym eller signatur, gäller upphovsrätten intill utgången av femtionde året efter det år, då verket offentliggjordes. Består verket av två eller flera delar med inbördes sammanhang, räknas tiden från det år, då sista delen offentliggjordes.

Blir upphovsmannen inom nämnda tid angiven såsom i 7 § sägs eller visas att han avlidit innan verket offentliggjordes, gäller vad i 43 § stadgas.

6 kap. Särskilda bestämmelser

50 §. Litterärt eller konstnärligt verk må ej göras tillgängligt för allmänheten under sådan titel, pseudonym eller signatur, att verket eller dess upphovsman lätt kan förväxlas med förut offentliggjort verk eller dess upphovsman.

51 §. Om litterärt eller konstnärligt verk återgives offentligt på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen, äger domstol på talan av myndighet som regeringen bestämmer vid vite meddela förbud mot återgivandet. Vad nu är sagt skall ej gälla återgivande som sker under upphovsmannens livstid.

52 §. I samband med utdömmande av vite äger rätten efter vad som finnes skäligt föreskriva åtgärder för att förebygga missbruk av exemplar som avses med förbud enligt 51 §, så ock av föremål som kan användas endast för framställning därav. Sådan föreskrift må avse, att egendomen skall förstöras eller på visst sätt ändras.

Vad i denna paragraf stadgas gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill.

Egendom som avses i första stycket må i avbidan på föreskrift som där sägs tagas i beslag; därvid skall vad om beslag i brottmål i allmänhet är stadgat äga motsvarande tillämpning.

7 kap. Ansvar och ersättningskyldighet

53 §. Den som beträffande ett litterärt eller konstnärligt verk vidtager åtgärd, som innebär intrång i den till verket jämlikt 1 och 2 kap knutna upphovsrätten eller som strider mot föreskrift enligt 41 § andra stycket eller mot 50 §, dömes, såframt det sker uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Samma lag vare, om någon till riket för spridning till allmänheten inför exemplar av verk, där exemplaret framställts utom riket under sådana omständigheter, att en dylik framställning här i riket skulle hava varit straffbar enligt vad i första stycket sägs.

54 §. Den som i strid mot denna lag eller mot föreskrift enligt 41 § andra stycket utnyttjar ett verk skall till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare gälda ersättning, utgörande skäligt vederlag för utnyttjandet.

Sker det uppsåtligen eller av oaktsamhet, skall ersättning jämväl utgå för annan förlust än uteblivet vederlag, så ock för lidande eller annat förfång.

Den som eljest uppsåtligen eller av oaktsamhet vidtager åtgärd, som innebär intrång eller överträdelse varom i 53 § sägs, skall ersätta upphovsmannen eller hans rättsinnehavare förlust, lidande eller annat förfång av åtgärden.

55 §. Den som vidtager åtgärd som innebär intrång eller överträdelse varom i 53 § sägs är pliktig att, såvitt det finnes skäligt, mot lösen avstå egendom med avseende å vilken intrång eller överträdelse föreligger till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare. På yrkande av denne äger ock rätten efter vad som finnes skäligt föreskriva, att sådan egendom skall förstöras eller på visst sätt ändras eller att andra åtgärder skola vidtagas därmed för att förebygga missbruk.

Vad i denna paragraf stadgas gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill och ej heller om det olagliga förfarandet består i utförande av bygnadsverk.

56 §. Utan hinder av vad i 55 § är stadgat äger rätten, om det med hänsyn till det konstnärliga eller ekonomiska värdet hos exemplar av verk eller övriga omständigheter finnes skäligt, på därom framställt yrkande meddela tillstånd att exemplaret mot särskild ersättning till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare göres tillgängligt för allmänheten eller eljest användes för avsett ändamål.

57 §. Vad i 53–56 §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning med avseende å rättighet, som skyddas genom föreskrift i 5 kap.

58 §. Rätt domstol i mål om ljudradio- eller televisionsutsändning i strid mot denna lag är Stockholms tingsrätt. Samma lag vare i mål om ersättning som avses i 9 § andra stycket, 14 § andra stycket, 16 §, 22 § andra stycket eller 47 §.

59 §. Brott som avses i denna lag må ej åtalas av allmän åklagare, där det ej angives till åtal av målsägande.

Överträdelse av stadgandet i 3 § eller av föreskrift enligt 41 § andra stycket må städse beivras av upphovsmannens efterlevande make, skyldeman i rätt uppo- och nedstigande led eller syskon.

Egendom varom i 55 § sägs må, där brott som avses i denna lag skäligen kan antagas föreligga, tagas i beslag; därvid skall vad om beslag i brottmål i allmänhet är stadgat äga motsvarande tillämpning.

8 kap. Lagens tillämpningsområde

60 §. Vad i denna lag är stadgat om upphovsrätt är tillämpligt på

1. verk av den som är svensk medborgare eller har sin vanliga vistelseort i Sverige,

2. verk som först utgivits i Sverige eller samtidigt i Sverige och utom riket,
3. filmverk vars producent har sitt säte eller sin vanliga vistelseort i Sverige,
4. här uppfört byggnadsverk,
5. konstverk som utgör del av här belägen byggnad eller på annat sätt är fast förenat med marken.

Vid tillämpning av första stycket 2. anses samtidigt utgivning ha ägt rum, om verket utgivits i Sverige inom trettio dagar efter utgivning utomlands. Vid tillämpning av första stycket 3. anses, där ej annat visas, den vars namn på sedvanligt sätt utsatts på exemplar av filmverket som verkets producent.

Vad i 50 och 51 §§ stadgas äger tillämpning på varje litterärt eller konstnärligt verk, oberoende av dess ursprung.

61 §. Föreskrifterna i 45–48 §§ äro tillämpliga på framförande, ljudupptagning samt ljudradio- och televisionsutsändning, som äger rum i Sverige.

Vad i 49 § stadgas är tillämpligt på arbete, framställt av svensk medborgare eller svensk juridisk person eller av den som här har sin vanliga vistelseort, så ock eljest på arbete som först utgivits i Sverige.

62 §. Regeringen äger, under förutsättning av ömsesidighet, meddela föreskrifter om denna lags tillämpning med avseende å annat land. Föreskrift må ock meddelas om tillämpning av lagen på verk, som först utgivits av mellanfolklig organisation, samt på icke utgivet verk, som dylik organisation äger utgiva.

9 kap. Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Denna lag träder i kraft d. 1 juli 1961; ...

— — —

Sakregister

Sidhänvisning med fetstil anger huvudstället för ett ord, tex där definitionen återfinns.

- ABK 76 **56**, 59, 61–62
Allmän handling 46–49
– inkommen till myndighet 46, 48–49
– upprättad hos myndighet 46–47, 67
Alster av byggnadskonst 17
Anonym upphovsman 26
Anseende 52
Anställdas upphovsrätt 53, 56, **63**–65
Arkitekt 17, **25**
Arkitekturverk 17
Arkitektoniskt verk 17
Auktorverk 10, **12**
Avbildning av byggnad 39–40
- Bearbetning 13, 23, 24, **29**–31
Bernkonventionen 33, 34, 36
Bildande konst 15
Bildkonst 16
Brukskonst 17
Byggnad 18, 39, **40**
Byggnadskonst 18
Byggnadsverk 10, 17 ff
- Copyrightsymbolen 33
- Delägare 56, 64
Droit moral 10, 26, 43, 49–54, 68
Dubbelskapande 12
- Eftergift av droit moral 53
Egenart 52
Ensamt rätt 10, 37
Enskilt bruk 17, 30, 31, 38, 44–46
"Enstaka" exemplar 45
- Estetiskt element 20–21, 29
Flera upphovsmän 28–31
Fotograf 67
Fotografi 11, 67–68
– som har konstnärligt eller vetenskapligt värde 68
Fotografisk bild 67–68
Framföranderätt 37
För användarrätt 12
Förfoganderätt 10, **37**
- Gemensamt verk 29, 33
God sed 51
- Helhetsintryck 22
Hus 18
- Idé 13
Ideell rätt 32
Immaterialrätt **9**, 32, 33
Internationellt skydd 34, 35
Intrång 19, 35–37, 42
- Karta 11, 17, **67**
Klassikerskydd 50
Kompletterande regler 59
Konkurs 26, 50, **54**, 60
Konsthantverk 16
Konstindustri 16, 64
Konstnärligt verk 14, 15
Konstverk **15**–16, 46
- Lagmotiv 16
Litterärt verk 14, 15, 66, 67

- Minimiskydd 34
Modell 15, 18, 46, 66
Motiv (för fotografi) 68
Motiv (lagmotiv) 16, 57
Mångfaldiganderätt 37
Mönsterrätt 15, 32
- Namnangivelserätt 43, 50–52, 53
Nationell behandling 34
Negativ (av fotografi) 68
Nyttjanderätt 10, 58
"Nytt och självständigt verk" 13, 24
Nyttokonst 16–17
- Offentliggörande (första gången) 38–39, 45, 53–54
Offentlig krets 38
Officiell karta 67
Originalfotografi 68
- Patenträtt 15, 20, 23, 32
Plagiat 14, 23
Presumtion 27
Privat krets 38
- Respekträtt 41–43, 52, 53
Ritning 9, 18, 46
– omfattar även modell 18
– som inte utgör byggnadsverk 11, 15, 66–67
– som utgör byggnadsverk 66
Rättsinnehavare 25–26, 62
- Sak 10
"Självständiga" verk 28–29
Skadestånd 35, 55
- Skyddstid 10, 19, 26, 33, 68
Skyddszon 13, 19, 23
Skäligt vederlag 36
Sluten krets 38
Spridningsrätt 38
Straff 35, 55
- Tekniskt element 14, 20–21
Typhus 58
Tävling 28, 57
- Unikumprincipen 12–14, 21
Uppfinning 15
Uppfinningshöjd 14
Upphovsman 25–31
– endast fysisk person 25
– innefattar även rättsinnehavare 25, 26
Upphovsrätt 9, 10, 15
Utgivet verk 27, 39
Utmätning 26, 50, 54, 60
- Verk 12 ff
– av beskrivande art 15, 16, 66
Verkshöjd 14
Vidareöverlåtelse 59–61
Visningsrätt 38
Världskonventionen 35
- Ändring av byggnad 40, 41–44
– av ritning 43–44, 62–63
- Övergång av upphovsrätt till arvinge e d 26
Överlåtelse av exemplar 56–57, 60
– av rörelse 60
– av upphovsrätt 10, 26, 55–65

Upphovsrätt till byggnads verk

är den första samlade redogörelsen för upphovsrättens syfte och innehåll i anslutning till de skapande och konstnärliga inslagen i arkitektverksamheten. Bokens författare, Svante Bergström, är professor i civilrätt vid Uppsala universitet och expert på immaterialrätt.

Boken har i första hand tillkommit för att tillgodose ett behov hos arkitektföretag och deras beställare men bör även ha sitt givna intresse för byggnadsbranschen som helhet liksom i utbildning och rättstillämpning.

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

001773727